

Európska únia
Európsky sociálny fond

„Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“

KOMPRAKX IUVENTA

Záverečná správa

Otvorenosť mladšej a staršej generácie Slovenska k radikálno - extrémistickým a nacionalistickým hnutiam

L.Macháček

Bratislava 2013

Otvorenosť mladšej a staršej generácie Slovenska k radikálno - extrémistickým a nacionalistickým hnutiam

Ladislav Macháček

Abstract

Výsledky reprezentatívneho sociologického výskumu otvorenosti slovenskej verejnosti ideám pravicového extrémizmu v roku 2012 potvrdili, že v Slovenskej republike máme 4% obyvateľov, ktorí zdieľajú ultrapravicové myšlienky a súčasne prejavili ochotu podporiť politické strany ponúkajúce radikálne riešenie svojimi hlasmi vo voľbách. Súčasne máme aj 7% obyvateľov, ktorí zdieľajú myšlienky charakteristické pre pravicový extrémizmus a sú ochotní podporiť ich aktívnou účasťou na zhromaždeniach občanov. *Na škále sociálnej vzdialenosti jasný odpor deklarujú* Slováci voči narkomanom a Rómom. Z celkového počtu ľudí, ktorí sa cítia byť obmedzovaní a obťažovaní inými skupinami (ide o 22%) označuje väčšina za pôvodcu ich obmedzovania Rómov. Postoj občianskej verejnosti pri hľadaní riešení spolunažívania s problémovými skupinami sa presunul „k ráznym a radikálnym riešeniam“. Preferujú ich mladí ľudia o niečo častejšie ako ľudia starší. Občania konštatovali, že etablované demokratické politické strany nedokážu nájsť riešenia integrovania marginalizovaných skupín do sociálneho systému krajiny, nedokážu zabrániť devastácii životného prostredia, zaručiť bezpečnosť občanov a vymožitelnosť práva.

Kľúčové slová: pravicový extrémizmus, sociálna vzdialenosť, anticigánizmus, vekové skupiny, mládež

The results of representative sociological research concerning the openness of the Slovak public to the right-wing extremism ideas in 2012 have confirmed that in the Slovak Republic there are 4 per cent of inhabitants sharing ultra-right-wing ideas, and at the same time showing willingness to support with their votes in elections political parties offering a radical solution. Simultaneously, there are also 7 per cent of inhabitants sharing ideas characteristic for right-wing extremism, and they are willing to support them actively at citizen meetings. As for the *social distance scale*, the Slovaks declare *clear distaste* for drug abusers and the Roma. Out of the total number of people feeling to be restricted and bothered by other groups (22 per cent), a majority points to the Roma as the source of their restriction. The attitude of the civic public in seeking solutions as for living together with the problem groups has shifted towards „resolute and radical solutions“. These are preferred more often by younger than by older people. The citizens have stated that the well-established democratic political parties are not able to find solutions with respect to the integration of marginalized groups into the social system of the country, they are not able to prevent the environment devastation, and to secure the citizen security and law enforcement.

Key words: right-wing extremism, social distance, anti-Roma attitude, age groups, youth

Úvodom

Počet prívržencov a sympatizantov slovenskej extrémistickej scény sa podľa oficiálnych prameňov odhaduje na približne 2 000 osôb, pričom desiatky až stovky z nich možno pokladať za radikálne a rizikové. (Koncepcia 2011, s.7) V skutočnosti je základná prívržencov a sympatizantov extremizmu oveľa širšia ak ju budeme identifikovať napríklad podľa počtu voličov v parlamentných voľbách. Nový politický subjekt Ľudová strana-Naše Slovensko, ktorý predstavuje momentálne jadro extremistických zoskupení, pritiahol vo voľbách do NR SR (2010, 2012) opakovane približne 40 tisíc voličov: „V parlamentných voľbách 2010 už so samostatnou kandidátkou získala strana 1,33 percenta hlasov (33 724 hlasov) a v predčasných voľbách 2012 stúpol výsledok na 1,58 percenta (40 460 hlasov)...ĽSNS oslovuje voličov, ktorí sú negatívne naladení voči rómskej menšine, pričom žijú v bezprostrednej blízkosti rómskych osád a oblastí s problematickým správaním Rómov“. (Kluknovská, A. 2012, s.30)

Výskum (Bartoš, F. 2011, Bartoš, F. 2012) uskutočnený v Českej republike ukázal, že „podpora alebo sympatie“ sa nemôže viazať iba na počet reálne odovzdaných „volebných hlasov“ v prospech krajne pravicovej politickej strany. Podporu alebo sympatie možno identifikovať aj inými prejavmi politickej a občianskej aktivity, ako napr. účasť na demonstrácii, pochod ulicami, pomoc pri distribúcii letákov, účasť na protestných akciách, ktorých cieľom je nastoliť poriadok (ak treba aj silou). Tento postup umožnil reálnejšie zhodnotiť (Zpráva 2011) problematiku extremizmu na území Českej republiky v roku 2010.

Spektakulárne a konfrontačné vystúpenia pravicových extrémistov v slovenských uliciach a námestiach, (napr. Šarišské Michalany 2009, Dúhový Pride v Bratislave 2011, Krásnohorské Podhradie 2012) z nedávneho obdobia, ako sa zdá, získavajú podporu a sympatie oveľa väčšieho okruhu občianskej verejnosti na Slovensku.

Napokon máme informácie o tom, že osobitným spôsobom sa prenáša ventilovanie pravicovo-extremistickej nenávisti z reálneho sveta do sveta virtuálneho pri každej udalosti, ktorá sa prezentuje v mienkotvorných médiách umožňujúcich v istom čase svojim čitateľom krátke komentáre. (Poláková, E. 2012).

Cieľom našej empirickej štúdie je prezentovať získané údaje z výskumu tak, aby umožnili verifikovať *hypotézu o rastúcej otvorenosti slovenskej verejnosti ideám pravicového extremizmu, ale aj hypotézu o výraznejšej tendencii tolerovať, alebo dokonca aktívne podporovať extremistické aktivity v prostredí mladej generácie*. Empirický sociologický výskum¹ sa realizoval v rámci národného projektu KomPrax – Kompetencie pre prax, ktorý zabezpečuje IUVENTA – Slovenský inštitút mládeže a je spolufinancovaný Európskym sociálnym fondom. Jeho cieľom je analyzovať otvorenosť slovenskej mládeže voči hodnotám pravicového extremizmu. Na tomto základe sa majú identifikovať *cieľové skupiny mladých občanov pre edukačné a participačné neformálne aktivity subjektov občianskej spoločnosti*, ktorých poslaním je posilniť demokratické fungovanie a rozvoj slovenskej spoločnosti.

¹ Výberový súbor 761 respondentov vo veku od 16 rokov bol vytvorený voľným kvótovým výberom so znáhodnením v poslednom kroku. Vo všetkých znakoch dosiahol výberový súbor potrebnú zhodu. Respondenti uviedli, že majú slovenskú (89%) alebo maďarskú (11%) národnosť. Ak hovoríme o "Slovákoch", ide o inštrumentálny termín alebo presnejšie ide o „občanov Slovenska“ bez rozdielov ich etnickej príslušnosti.

I. Teoretické a metodologické východiská výskumu

1.1. Charakteristika problémovej situácie, vymedzenie objektu a predmetu výskumu

V projekte našej výskumnej úlohy sme zdôraznili, že súčasnú generáciu mladých ľudí spája skúsenosť, že vyrastali v Európe, v ktorej zväčša neexistujú pravičiarске ani ľavičiarске autoritatívne režimy. Chýba im aj bezprostredná spomienka na studenú vojnu a s tým spojené obavy a predsudky, ktoré rozdeľovali Európu, či priama skúsenosť života v komunistickom, autoritatívnom alebo fašistickom politickom režime. Zároveň ich spája skúsenosť, že vyrastali v prvej globálnej hospodárskej kríze v období po druhej svetovej vojne, ktorá by podľa všetkého mohla poskytnúť extrémnej pravici úrodnú pôdu na „posilnenie“.

Niet sporu o tom, že v kontexte ekonomického hospodárskeho poklesu sa čoraz väčšmi zviditeľňujú politické strany a hnutia extrémnej pravice. Sociologické výskumy v Čechách (Bartos, F.2010), ale aj na Slovensku potvrdzujú, že istá malá časť občianskej verejnosti je náchylná akceptovať radikálne politické riešenia menšinových politík (v prípade imigrantov a azyľantov, ale osobitne rómskej komunity).

V teoretickej časti projektu, na ktorej sa v prvej etape podieľal aj T.Nociar (Nociar, T.2011), sme definovali niekoľko základných pojmov: ***extrémizmus, politický extrémizmus a pravicový extrémizmus***:

- extrémizmus na základe svojho etymologického pôvodu označuje krajnú pozíciu v rámci politického spektra,
- politický extrémizmus (pravicový, ľavicový, náboženský) je v súčasnosti relevantný iba ako pravicový extrémizmus, ktorý v sebe zahŕňa spektrum od nacionalistických až po pravicovo extrémistické subjekty všeobecne nazývané krajná pravica (ultrapravica).

Predmetom výskumu je otvorenosť občianskej verejnosti, voči pravicovému extrémizmu a jej sociálna vzdialenosť k menšinám. Špecificky sme upresnili ako objekt výskumu aj jej mládežnícky segment vo veku od 16 do 26 rokov. Pre rozličné účely sme v analýze použili vekové zoskupenie od 16 do 30 rokov, od 16 do 17 rokov, od 18 do 25 rokov a od 26 do 29 rokov.

1.2. Cieľe a hypotézy

Hlavným cieľom výskumu bolo identifikovať mieru rizika pravicového extrémizmu v Slovenskej republike a definovať najviac ohrozené skupiny.

Empirické hypotézy sociologického výskumu sa snažili overiť

1. či na Slovensku (v Českej republike je 2,5%) je viac alebo menej obyvateľov, ktorí zdieľajú ultrapravicové myšlienky a sú ochotní podporiť prostredníctvom volebných hlasov politické strany, ktoré ponúkajú radikálne riešenie.

2. či na Slovensku sú ľudia, ktorí zdieľajú myšlienky charakteristické pre pravicový extrémizmus a zároveň sú pripravené aktívne podporovať politické strany ponúkajúce radikálne riešenie (v ČR ide o 6% populácie)

3. ktorá skupina občanov SR predstavuje cieľovú skupinu z hľadiska boja demokratickej spoločnosti proti pravicovému extrémizmu.

4. ktoré rizikové skupiny vykazujú vyššiu mieru sociálnej vzdialenosti k odlišným rasám a národnostiam, ale aj voči homosexuálom.

5. či Rómovia skutočne predstavujú skupinu, ktorú rozličné skupiny občanov v súčasnej slovenskej spoločnosti vnímajú ako najproblémovejšiu.

1.3. Výskumná vzorka a výskumný nástroj

Hlavnou výskumnou metódou bol sociologický dotazník. Vo výskume sme využili ako základ **dotazník z obdobného výskumu v ČR** (získali sme k tomu súhlas príslušných inštitúcií a autorov). To umožnilo komparáciu situácie v oboch krajinách a verifikovanie hypotézy, že v ČR a SR existuje obdobná situácia v oblasti sociálnej vzdialenosti verejnosti k menšinám a otvorenosti k pravicovému oportunizmu. Výskumný tím (F. Bartoš, V. Palásek, L. Macháček) ho podstatne skrátil a adjustoval, aby bol v súlade s cieľmi a výskumnými hypotézami, ale aj s požiadavkami výskumnej agentúry, ktorá profesionálne zabezpečovala zber údajov. Obsahoval 55 otázok a demografické údaje.

- Kvantitatívny výskum ako hlavná výskumná metóda pozostával z výskumu inklinácie slovenskej mládeže (vo veku od 15 – 25 rokov) a staršej ekonomicky aktívnej generácie slovenskej populácie (vo veku od 30 do 60 rokov) a generácie najstaršej ekonomicky neaktívnej (vo veku 60 a viac rokov) ku krajnej pravici.
- Výskumná vzorka podľa finančných možností projektu mohla obsiahnuť 700-800 respondentov. Po zhodnotení úrovne zberu údajov, vecnej a logickej kontrole vyplnených dotazníkov, bolo na štatistické spracovanie odovzdaných 761 dotazníkov, čo predstavuje z plánovaných 800 rozhovorov 95,12 % návratnosť. Výberový súbor bol vytvorený voľným kvótovým výberom so znáhodnením v poslednom kroku.
- Každý z anketárov ASA dostal parciálny (4 respondenti) rozpis respondentov, na základe ktorého náhodným spôsobom vyhľadával osoby pre výskum. Kontrolovanými znakmi u respondentov boli: pohlavie, vek, vzdelanie, národnosť a veľkosť bydliska a kraj SR. Do zberu dát bolo zapojených celkom 200 spolupracovníkov Agentúry sociálnych analýz „ASA“. Zber dát sa uskutočnil pomocou techniky riadeného rozhovoru s priebežným záznamom získaných odpovedí do štandardizovaných sociologických dotazníkov.
- Rozhovory prebehli face to face v domácnostiach respondentov. Terénna fáza prieskumu sa uskutočnila v dňoch 15.09 až 21.09.2012. Pokladáme za mimoriadny úspech, že zber prebehol v rekordne krátkom čase 7 dní, pričom anketári signalizovali veľký záujem respondentov o danú tému.

II. Hlavné zistenia empirického výskumu

2.1. Dimenzie a indikátory pravicového extrémizmu

Odborná verejnosť akceptuje vymedzenie pravicového extrémizmu (príp. ultrapravica) ako nadhodnotenie vlastného „etnika“, „rasy“ či „národa“ na úkor skupín, ktoré sú „iné“ alebo „cudzie“. Zohľadňuje sa tu fundamentálna nerovnosť ľudí, ktorá vychádza z národnej, etnickej alebo rasovej príslušnosti s tým, že sa verí v skutočnosť, že **„najmä etnická príslušnosť k národu alebo rase určuje hodnotu a kvalitu človeka“**. (Zpráva ČR 2010, s.6)

Aby bolo možné empiricky kvantitatívne zistiť otvorenosť slovenskej verejnosti voči ideám ultrapravice urobili sme niekoľko klasických metodologických krokov: fenomén pravicového extrémizmu sme rozložili do niekoľkých dimenzií a tieto dimenzie sme potom identifikovali sústavou indikátorov.

Ako to konštatuje F. Bartoš v prvom výskume sa rozložil sledovaný jav do 8 dimenzií: „Antisemitizmus, Nevraživosť k cudzincom, Rasizmus, Homofóbie, Anticigánizmus², Nacionalizmus, Autoritárstvo, Kolektivismus“ (Bartoš, F. 2011, ss. 528 – 550). V prípade Slovenska sme na základe výskumu ENRI EAST (Macháček 2011) akceptovali skutočnosť, že pre ultrapravicové postoje je charakteristická navyše aj neznášanlivosť voči maďarskej menšine, ktorá žije na území Slovenskej republiky. Pre meranie miery súhlasu s ideami pravicového extrémizmu na Slovensku sme preto už overený výskumný nástroj rozšírili o ďalšiu dimenziu, v poradí deviatu.

Škála pravicového extrémizmu, ktorú využívame, sa skladá zo 17 výrokov. K jednotlivým výrokom respondenti vyjadrujú mieru súhlasu pomocou 4 bodovej škály (4 – *úplne súhlasím*, 3 – *skôr súhlasím*, 2 – *skôr nesúhlasím*, 1 – *vôbec nesúhlasím*). Výroky obsiahnuté v škále podľa jednotlivých dimenzií možno vidieť v nasledujúcej tabuľke 1.

² M. Mareš vo svojom príspevku pre REXTER inšpiratívne diskutuje o vhodnosti konceptu „rómsky etnický extrémizmus“. Treba poznamenať, že koncept „anticigánizmus“ vzbudzuje u nás stále emocionálne negatívne reakcie, ale v európskych dokumentoch sa využíva ako „*antigypsyism* „ (Mareš, M. 2012).

Tabuľka 1 Dimenzie a indikátory – výroky na hodnotenie respondenta

Antisemitizmus	Na Židoch je niečo zvláštne a divné, veľmi sa ku nám nehodia.
	Židia majú príliš veľký vplyv na chod ekonomiky a fungovanie nášho štátu.
Nevraživosť k cudzincom	Cudzinci sú len zdrojom kriminality a všemožných problémov.
Rasizmus	Životy niektorých národov a etnických skupín sú kvôli svojej zaostalosti a necivilizovanosti menej hodnotné ako životy nás Európanov.
	Rovnako ako v prírode, tak aj u ľudí, by mali tí najschopnejší z národa a etnika vládnuť tým menej schopným.
Homo fobie	Homosexuáli predstavujú pre budúcnosť národa nebezpečenstvo a v našej spoločnosti tak nemajú čo robiť.
	Ľudia s homosexuálnou orientáciou by nemali zastávať verejné funkcie alebo pracovať s mládežou, ako napr. učitelia.
Anticigánizmus ³	Polícia a súdy by mali k Rómom pristupovať tvrdšie ako k ostatným občanom.
	Rómovia, ktorí dlhodobo nepracujú či nenavštevujú rekvalifikačné kurzy, by mali stratiť nárok na sociálne dávky a podpory. Ostatných (nerómskych) občanov by sa to týkať nemalo.
Nacionalizmus	Vysoké štátne funkcie by mali zastávať iba rodení Slováci.
	Záujmy Slovenskej republiky by mali byť jednoznačne nadradené záujmom Európskej únie.
Autoritárstvo	V čele štátu by sme mali mať vodcovskú osobnosť, ktorá bude Slovensku vládnuť pevnou rukou a v súlade so záujmami všetkých.
	Skôr ako by mali politici diskutovať, ako riešiť jednotlivé problémy v SR, by bolo ďaleko lepšie, keby tu bola jedna osoba, ktorá by rozhodla za všetkých.
Kolektivismus	Keď sa záujmy a potreby jedinca dostanú do rozporu so záujmami a potrebami skupiny alebo národa, musí sa im jedinec úplne podriaďovať.
	Nič nie je tak dôležité ako národ a v prípade potreby musí byť jedinec ochotný sa pre neho aj obetovať.
Neznášanlivosť voči maďarskej menšine	Občania SR maďarskej národnosti by na verejných miestach, ako sú úrady a ďalšie štátne inštitúcie, mali hovoriť iba po slovensky.
	Občania SR maďarskej národnosti, ktorí iba nedávno získali aj maďarské občianstvo, by mali byť pozbavení občianstva SR. ⁴

³ V najnovšom dokumente Rady Európy DDCP-YD/Roma YAP (2012) 1 Strasbourg, 22 May 2012 **Roma Youth Action Plan** Improving the participation of Roma youth in European policies on Roma and youth to counter the effects of discrimination on young Roma sa využíva aj pojem „**antigypsyism** „: “The Roma Youth Action Plan is a response of the Council of Europe to the challenges faced by Roma young people in Europe, particularly in relation to their empowerment, participation in policy and decision-making processes and structures at European level, and the realities of discrimination, **particularly antigypsyism**, with which they are confronted.”(s.2) Rok 2013 bude podľa tohto dokumentu rokom *European campaign against discrimination and antigypsyism*.

Pri výbere jednotlivých výrokov pre jednotlivé dimenzie sme zohľadňovali ako reálnu spoločensko-politickú situáciu, tak aj verejný diskurz o jednotlivých témach na Slovensku. Niektoré témy (dimenzie) sa v plánovanom čase zberu údajov ukazovali ako veľmi aktuálne (homofóbia, anticiganizmus) nakoľko boli predmetom parlamentnej diskusie a aj médiá im venovali veľkú pozornosť. Iné témy (autoritárstvo, kolektivismus) ako keby sa vytratili z verejného diskurzu. Pre výskumníkov vznikali otázky či takéto témy majú byť vlastne súčasťou konštrukcie škály.

Výskum potvrdil, že s väčšinou výrokov škály občania Slovenska súhlasili. Predsa sa však objavili výroky, s ktorými sa verejnosť nestotožnila. Tieto výroky sa týkali dvoch dimenzií: nevraživosť k cudzincom („*Cudzinci sú len zdrojom kriminality a všemožných problémov.*“) a antisemitizmus („*Na Židoch je niečo zvláštne a divné a veľmi sa ku nám nehodia.*“, „*Židia majú príliš veľký vplyv na chod ekonomiky a fungovanie nášho štátu.*“). Prevažujúci nesúhlas sa potom týkal v zásade iba jedného z výrokov dimenzie v prípade rasizmu („*Životy niektorých národov a etnických skupín sú kvôli svojej zaostalosti a necivilizovanosti menej hodnotné ako životy nás Európanov.*“), homofóbie („*Homosexuáli predstavujú pre budúcnosť národa nebezpečenstvo a v našej spoločnosti tak nemajú čo robiť.*“) a neznášanlivosti voči Maďarom („*Občania SR maďarskej národnosti by na verejných miestach, ako sú úrady a ďalšie štátne inštitúcie, mali hovoriť iba po slovensky.*“).

V rámci škály ideí pravicového extrémizmu sa odpovede na 17 výrokov vyskytujú v rozmanitých kombináciách. Cieľom hlbšej analýzy preto musí byť nájdenie čo najmenšieho počtu súhrnných charakteristík, ktoré optimálne zobrazia základné typy postojov verejnosti k celému súboru skúmaných otázok. Štruktúru alebo typológiu týchto postojov možno vykreať na základe faktorovej analýzy.

⁴ Pri prezentácii výsledkov výskumu na diskusnom klube ASA (06.06.2013 v Bratislave) sme sa dozvedeli nasledovnú informáciu: Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky privítalo informáciu, že Európsky súd pre ľudské práva 4. júna 2013 jednomyselne zamietol sťažnosti dvoch bývalých slovenských občanov, ktorých pred súdom zastupoval maďarský právnik Zoltán Lomnici, vo veci straty štátneho občianstva SR. Európsky súd pre ľudské práva konštatoval, že sťažovatelia sa pre maďarské štátne občianstvo rozhodli dobrovoľne v čase, keď boli predmetné ustanovenia zákona o štátnom občianstve SR platné. Súd v rozhodnutí uviedol, že sťažovatelia boli uzrozmnení s tým, že dobrovoľným nadobudnutím maďarského občianstva stratia občianstvo slovenské. V uvedenom prípade preto nedošlo k svojvoľnému odobratiu štátneho občianstva SR. MZVaEZ SR víta uvedené rozhodnutie aj z toho dôvodu, že toto rozhodnutie potvrdzuje dlhodobo zastávanú pozíciu Slovenskej republiky v tom, že nie je možné prepájať otázku straty štátneho občianstva na základe výslovného prejavu vôle s otázkou porušenia ľudských práv. Ministerstvo vyjadruje presvedčenie, že predmetné rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva, ktoré predstavuje významný precedens, je nespochybniteľným a dostatočne jasným signálom pre všetkých, ktorí sa problematiku štátneho občianstva usilujú využiť na očierňovanie Slovenska v očiach domácej aj zahraničnej verejnosti. Mnohí diskutéri pochybovali, či takto sformulovaný postoj možno charakterizovať ako „fóbiu“ alebo nevraživosť k nejakej skupine. V dobe príprav výskumu bola však táto téma v médiách pertraktovaná v zásade ako prejav neznášanlivosti majority k minorite. Možno to vidieť aj z výsledkov výskumu kedy iba 30% respondentov maďarskej národnosti a 61,7% slovenskej národnosti vyjadrilo súhlasný názor s opatrením vlády SR v oblasti štátneho občianstva. Avšak s tézou, že občania maďarskej národnosti by mali vo verejnom styku hovoriť štátnym jazykom súhlasilo až 45,2% respondentov maďarskej a 85,4% slovenskej národnosti. Z toho vyplýva, že indikátor o pozbavení štátneho občianstva sa v menšinovom prostredí vnímal citlivejšie.

Faktorová analýza ideí pravicového extremizmu (rotované riešenie)

	Komponenty					
	1	2	3	4	5	6
vysoké štátne funkcie by mali mať iba rodilí Slováci	0,75		0,20			
občania SR maďarskej národnosti by mali na verejných miestach hovoriť iba po slovensky	0,71			0,22		
občania SR maďarskej národnosti, ktorí dostali maďarské občianstvo, by mali byť pozbavení občianstva SR	0,69					
záujmy SR by mali byť nadradené záujmom EÚ	0,67					
najschopnejší z národa by mali vládnuť tým menej schopným	0,52		0,34			
židia majú príliš veľký vplyv na chod ekonomiky a nášho štátu		0,85				
na Židoch je niečo divné, veľmi sa k nám nehodia		0,83				
cudzinci sú zdrojom kriminality a problémov		0,51	0,30	0,32		
skôr ako politická diskusia by bolo lepšie mať 1 osobu, ktorá by rozhodla			0,80			
v čele štátu by mala byť vodcovská osobnosť, pevná ruka	0,21		0,78			
životy niektorých národov sú kvôli zaostalosti menej hodnotné ako nás Europeanov		0,35	0,48	0,25		
dlhodobo nepracujúci Rómovia by nemali dostávať dávky, nerómov by sa to nemalo týkať				0,85		
polícia a súdy by mali k Rómom pristupovať tvrdšie ako k ostatným				0,81		
homosexuáli by nemali mať verejné funkcie alebo pracovať s mládežou					0,89	
homosexuáli sú nebezpeční pre budúcnosť národa, nemajú tu čo robiť					0,85	
keď sa záujmy a potreby jedinca dostanú do rozporu so skupinou, národom, musí sa jedinec podriaďovať						0,87
nič nie je dôležité ako národ, jedinec sa musí aj obetovať						0,79

Zdroj: ASA: KomPrax – Mladez a politicky extremizmus, 09-10/2012, n = 761. Poznámka: Analýza hlavných komponentov, rotácia Varimax s Kaiserovou normalizáciou. Pre prehľadnosť sme uviedli iba hodnoty faktorových záťaží vyšších ako 0,2.

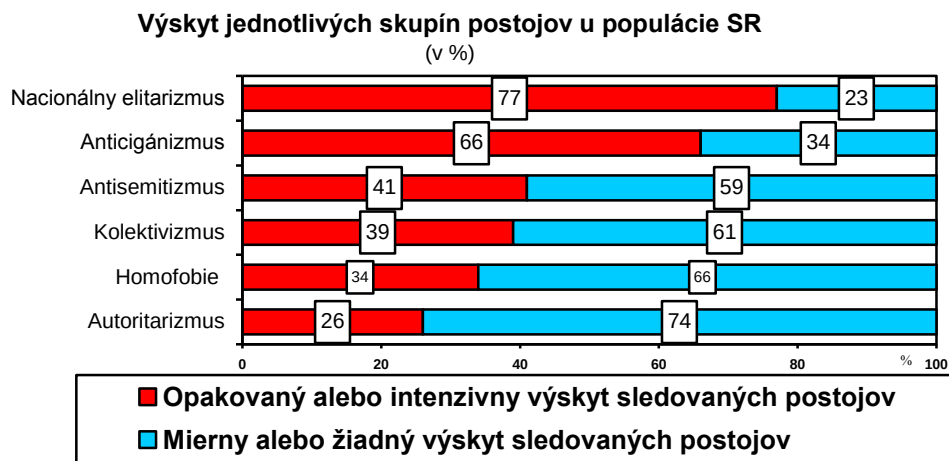
V prípade tohto výskumu na Slovensku sa podarilo zistiť, že v pozadí ideí pravicového extrémizmu je viac faktorov, ktoré spoločne vyčerpávajú 65 % variance. Výskum v ČR identifikoval celkom 4 faktory stojace v pozadí škály, ktoré spoločne vyčerpávajú 57 % variance: obmedzenie vplyvu odlišnosti, selektivizmus, elitárstvo a kolektivismus (Bartoš 2011, str. 528 – 550).

Zdá sa teda, že Slováci chápu sledované výroky inak ako Česi. Prvý faktor prezentujeme ako **nacionálny elitarizmus**, v ktorom sa spoločne objavujú ako výroky týkajúce sa slovenskej výlučnosti, tak aj postoje neznášanlivosti voči maďarskej menšine. To, že výroky týchto dimenzií sa vliali do jedného faktoru metodologicky naznačuje, že respondenti tieto dimenzie vnímajú ako vzájomne prepojené. Možno to interpretovať ako skutočnosť, že „slovenská národná identita“ sa prelína a utvára ešte stále s vymedzovaním voči iným národnostným identitám. Nie tak dávno s českou väčšinou v Česko-Slovensku a v súčasnosti po roku 1993 v Slovenskej republike s maďarskou menšinou. Pravda, má to odlišný charakter. Predtým išlo o pozíciu menšiny voči väčšine, mladšieho brata voči staršiemu. Teraz ide o pozíciu väčšiny voči menšine, ktorá však má za Dunajom staršieho brata.

Ostatné faktory ako **autoritárstvo**, **anticigánizmus**, **homofóbia**, **kolektivismus** a **antisemitizmus** predstavujú samostatné dimenzie, ktoré si zasluhujú špecifickú pozornosť. Túto skutočnosť prehľadne demonštruje Graf 1, v ktorom sa názorne prezentuje skutočnosť, že v dvoch témach (dimenziách) sa vyskytuje opakovaný alebo intenzívny výskyt sledovaných postojov: nacionálny elitarizmus (77 %) a anticigánizmus (66 %).

V ostatných témach dominuje mierny alebo dokonca žiadny výskyt sledovaných postojov: antisemitizmus (41 %), kolektivismus (39 %), homofóbia (34 %), autoritárstvo (26 %).

Graf 1 Hodnotenie výrokov slovenskou populáciou

2.2. Typológia občanov podľa otvorenosti k ideám pravicového extrémizmu

Aby sme dokázali identifikovať rizikovú skupinu z hľadiska pravicového extrémizmu potrebujeme spočítať individuálne sumačné skóre. Respondenti u každého zo sedemnástich výrokov (škála ideí pravicového extrémizmu) deklarovali mieru súhlasu s daným tvrdením (stupnice: 4 – úplne súhlasím, 1 – vôbec nesúhlasím). Súčtom odpovedí u každého respondenta dostaneme skóre od 17 až do 68 bodov. Tí, ktorých skóre dosiahlo najvyššiu

hodnotu, súhlasili s ideami ultrapravice najviac. Rozloženie bodov má zrejme dva zlomy – na 37. a 53. bode. V okolí týchto bodov sa značne menia počty respondentov. V týchto zlomoch sme vyznačili hranice, ktoré budú slúžiť k vytvoreniu typológie prístupu respondentov k ideám ultrapravice.

- ▶ Prvá skupina respondentov (16 %) s väčšinou výrokov nesúhlasí a možno teda hovoriť o *odporu k ideám ultrapravice*.
- ▶ U druhej skupiny (71 %) pozorujeme *súhlas s niektorými ideami ultrapravice*. Ide o široké spektrum respondentov, od tých, ktorí skôr *súhlasia* s jedným až dvoma výrokmí až po tých, ktorí skôr *súhlasí* so všetkými výrokmí alebo *rozhodne* súhlasí s polovinou z nich. Celkovo ide o súhlas s jednotlivými témami a nie o súhlas s celým komplexom ideí, ktorý je podľa odbornej literatúry a expertov charakteristický pre myslenie priaznivcov ultrapravice.
- ▶ Tretia skupina (13 %) sústredila respondentov, ktorí *súhlasia* s uvedenými *ideami ultrapravice ako celkom*. Nejde tu už o akúsi rozladenosť, ale skôr nevraživosť či dokonca nenávisť, ktorá zahŕňa väčšinu tém a objektov zaradených do škály. Tuto skupinu považujeme z pohľadu pravicového extrémizmu za rizikovou. Táto riziková skupina pochádza najmä z malých obcí do 2 000 obyvateľov (58 % z nich).

2.3. Pripravenosť občianskej verejnosti podporiť extrémistické politické skupiny

Skonštruovaná škála identifikuje iba mieru súhlasu s ideami pravicového extrémizmu. Tie však môže človek zastávať aj latentne, t.j. že sa u neho nemusí pretaviť v konanie, ktoré by vo svojom dôsledku mohlo niekoho ohrozovať (ako napr. verbálne útoky, ekonomické znevýhodňovanie, fyzické napadnutie apod.). Aby sme odhadli reálne riziko jednotlivých typologických zoskupení respondentov, musíme ich súhlas s ideami pravicového extrémizmu prepojiť i s tendenciou vlastnú nechuť, strach, nevraživosť, odpor až nenávisť nejakým spôsobom uvoľniť či ventilovať alebo mať záujem a vôľu pocitované problémy riešiť.

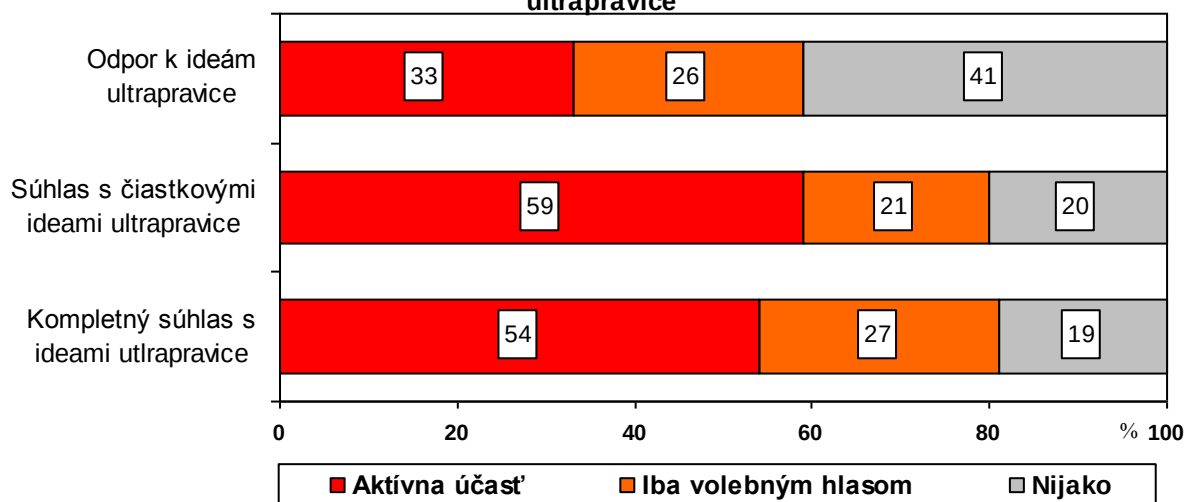
K zisteniu prepojeniu ideového zázemia ultrapravice s vôľou aktívne niečo v danej veci robiť sme použili otázku, ktorá sa venuje ochote podporiť politickú stranu, ktorá ponúka rázne a radikálne riešenie v oblasti problematického spolunažívania s neprispôsobivými skupinami obyvateľov. Možnú angažovanosť sme transformovali do troch kategórií.

- Variant „*Iba hlasom vo voľbách*“ sa týka respondentov, ktorí by takú politickú stranu podporili vo voľbách, ale nehodlajú sa aktívne zúčastniť na ich aktivitách (22 % respondentov).
- Kategória „*Aktívna účasť*“ predstavuje respondentov, ktorí by takú politickú stranu podporili na demonštrácii/pochode ulicami alebo pomocou pri distribúcii letákov, aktívnym členstvom v politickej strane či účasťou na akciách, ktorých cieľom je v postihnutých lokalitách nastoliť poriadok (ak treba aj silou, 54 % respondentov).
- Variant „*nijako*“ sa týka tých respondentov, ktorí by takú stranu neboli ochotní podporiť žiadnym spôsobom (24 % respondentov).

Z nasledujúceho grafu 2 je zrejmé, že respondenti, ktorí prejavili *odpor* k testovaným ideám ultrapravice (41 %) nie sú spravidla ochotní podporiť politickú stranu ponúkajúcu radikálne riešenia. U respondentov, ktorí *súhlasia s jednotlivými ideami* ale najmä *s väčšinou ideí ultrapravice*, je ochota k účasti viac ako dvojnásobná (59 %) a obdobne je to v prípade účasti na demonštráciách alebo na akciách, ktoré majú zjednať poriadok, u tých, ktorí zdieľajú *celý komplex ideí ultrapravice* (54 %). Logicky by sme očakávali, že medzi týmito dvoma skupinami by mali byť väčšie rozdiely, prinajmenšom však v opačnom garde. To si zasluži osobitnú pozornosť pri interpretácii.

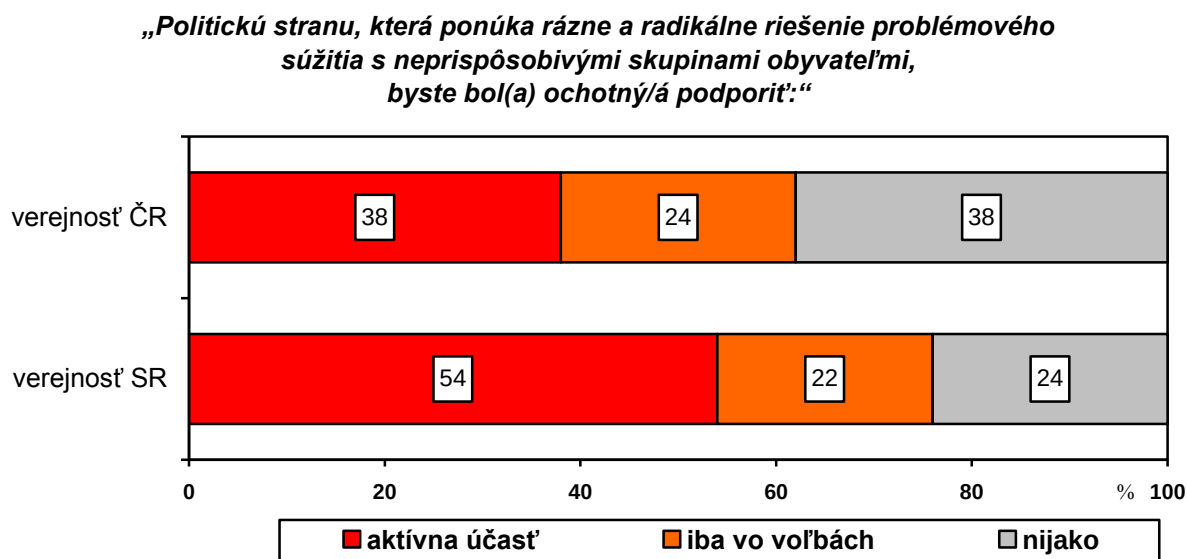
Graf 2

**„Politickú stranu, ktorá ponúka rúzné a radikálne riešenie v otázke
problémového súžitia s neprispôsobivými skupinami obyvateľov, by ste
bol(a) ochotný/a podporiť:“** triedené podľa miery súhlasu s ideami
ultrapravice

Z nasledujúceho grafu 3a je zrejmé, že **slovenská verejnosť prezentuje výrazne aktivistickejší prístup**. Mierne nadpolovičná väčšina Slovákov (54 %) je ochotná aktívne podporiť stranu, ktorá ponúka rúzne riešenia. Obdobný prístup má iba 38 % Čechov.

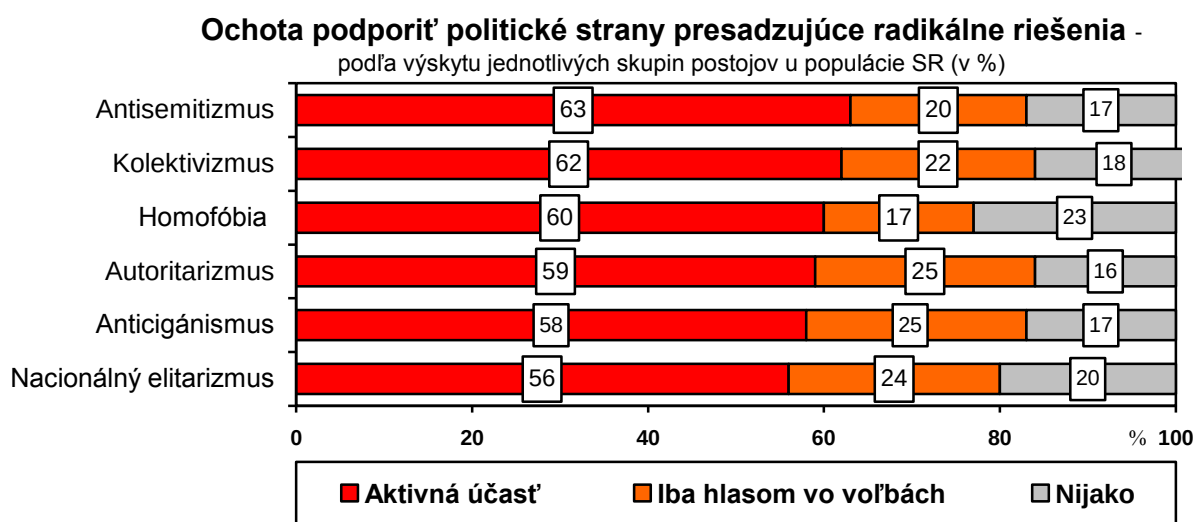
Graf 3a Podpora politickej strany s radikálnymi riešeniami :SR a ČR

Zdroje: ČR: STEM pro MV, Postoje k pravícové extremistickým myšlenkám, 09/2010, n= 2056 SK: ASA: KomPrax – Mlades a politický extremismus, 09-10/2012, n = 761

V prípade Slovenska aktivistický prístup pozorujeme aj u tých, ktorí súhlasia iba s čiastkovými témami ultrapravice. To značí, že ak nejaká politická strana na Slovensku ponúkne radikálne riešenie ktorejkoľvek témy, ktorú Slováci vnímajú ako problém - možno očakávať aktívny ohlas špecificky utvorenej záujmovej skupiny. (Graf 3b)

Graf 3b

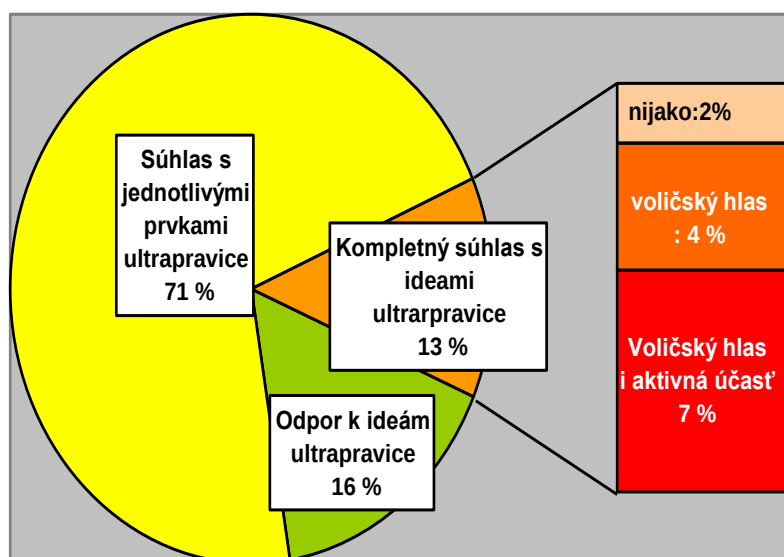

Respondenti, ktorí zastávajú iba niektoré z predložených ideí, majú tendenciu podporiť skôr názorovo radikálnejšiu politickú stranu, ale nemusí ísť ešte o ultrapravicovú politickú stranu. Nesmieme podceňovať rizikovosť tejto skupiny občanov, ktorá je k tomu veľmi početná

(71 %). Môžu to byť voliči parlamentných politických strán, ktoré s dôraznejšou rétorikou otvárajú niektoré pre konzervatívne Slovensko citlivé témy. Napr. na Slovensku je z tohto hľadiska typická Strana slobody a solidarity (SAS) s jej programovou agendou rodovej inakosti, či programovou požiadavkou legalizácie ľahkých drog apod. To je jedna stránka problému. Druhá stránka spočíva v tom, že v podstate neexistuje na Slovensku politická strana, ktorá by neotvárala z času na čas, najmä v predvolebnom období, nejakú citlivú tému populistickým nadbiehaním svojim voličom. Pritom sa to často zdôvodňuje potrebou odkloniť týchto voličov od radikálnych a extremistických politických hnutí a politických strán.

Napriek tomuto aktivizmu občanov pokladáme za rizikovú predovšetkým tú skupinu respondentov, ktorá si osvojila viac uvádzaných ideí pravicového extrémizmu. Za rizikových preto pokladáme tých respondentov (4 %), ktorí nielenže zdieľajú ultrapravicové názory, ale sú aj ochotní svojim hlasom vo voľbách podporiť politické strany ponúkajúce rúzne riešenia. Za najrizikovejších pokladáme však tých (7%), ktorí svoje ultrapravicové názory sú ochotní prejavíť najmä účasťou na demonštrácii/pochode, prípadne na inej akcii s cieľom nastoliť poriadok aj s násilníkymi prostriedkami. (Graf 4)

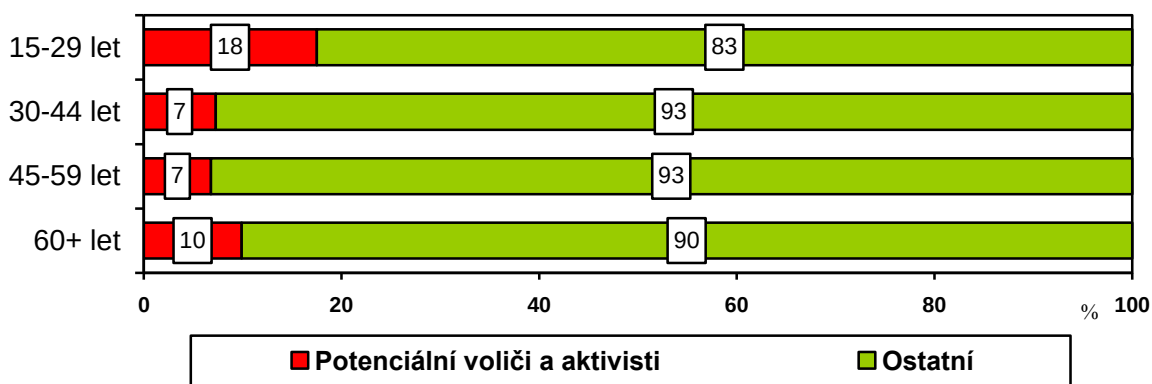
Graf 4 Aktívne formy podpory pravicového extrémizmu u skupiny s kompletným súhlasom s ideami ultrapravice

Kompletný súhlas s ideami ultrapravice prejavilo 13% z celku skúmanej populácie. Najrizikovejšou skupinou z pohľadu ohrozenia pravicovým extrémizmom je najmladšia skupina obyvateľov vo veku do 29 rokov (Graf 5). V tejto skupine je najvyššia úroveň (18%) pripravenosti podporiť extrémistov politicky (voličsky) alebo aj občiansky na zhromaždeniach s násilníckym podtextom. Pritom najvýznamnejšou časťou mladých ľudí v tejto vekovej skupine je študujúca mládež. V poradí druhou najrizikovejšou je veková skupina nad 65 rokov (dôchodcov), kde sme zistili približne 10 % pripravenosť podpore pravicovému extrémizmu. Vekové skupiny od 30 rokov až do 65 rokov, t.j. ekonomicky aktívni obyvatelia prejavili najnižšiu úroveň (7%) ohrozenia.

Graf 5

Rizikovosť z pohľadu pravicového extrémizmu - podľa veku (v %)

Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mladosť a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Zvláštnosti podľa špecifickejších vekových zoskupení existujú aj v prípade určenia rizikovosti spočívajúcej v rovine súhlasu s ideami ultrapravice (názory a postoje). V Tabuľke 2 možno identifikovať tri kategórie postojov:

1. Súhlas s ideami ultrapravice ako celkom sa najviac vyskytuje v najmladšej skupine vo veku 16-17 rokov.
2. Súhlas s niektorými ideami ultrapravice, t.j. napríklad s rasistickými alebo anticigánskymi postojmi prejavuje sa vo vekovej skupine 18-25 rokov.
3. Odpor k ideám ultrapravice prejavuje najviac skupina vo veku od 30 do 40 rokov.

Tabuľka 2 Vekové skupiny podľa miery súhlasu s ultrapravicovými ideami

Veková skupina	Odpor k ideám ultrapravice	Súhlas s niektorými ideami ultrapravice	Súhlas s ideami ultrapravice	Spolu Abs. %
16-17	8,0%	66,0%	26,0%	100,0 (50)
18-25	17,9%	71,8%	10,3%	100,0 (78)
26-29	8,5%	69,0%	22,5%	100,0 (71)
30-40	22,7%	66,4%	10,9%	100,0 (110)
40 a viac	14,9%	73,3%	11,8%	100,0 (424)
Spolu	15,3%	71,2%	13,5%	100,0 (733)

Túto skutočnosť možno objasniť aj tak, že vo výskumnom súbore **máme práve v tejto vekovej skupine zastúpenú vysokoškolskú mládež**. Osobitnú pozornosť si zasluhuje veková skupina dospelujúcej mládeže, ktorá nedosiahla vek občianskej zrelosti a právnej zodpovednosti. Má všetky črty radikálnej a občiansky či svetonázorovo neustálenej skupiny, ktorá si zaslúži veľkú pozornosť v oblasti občianskej výchovy a vzdelávania. Pri interpretácii upozorňujeme, že jej zastúpenie vo výskumnom súbore je proporcionálne (50 respondentov) menšie ako by sa žiadalo na zodpovedné robenie záverov.⁵

V Tabuľke 3 jednoznačne vidieť, že súhlas s ideami ultrapravice súvisí s ukončeným vzdelaním. Repondenti s ukončeným vysokoškolským vzdelaním prejavujú najväčší odpor k ultrapravicovým ideám.

Tabuľka 3 Ukončené vzdelanie a pravicové názory a postoje

Najvyššie ukončené vzdelanie	Odpor k ideám ultrapravice	Súhlas s niektorými ideami ultrapravice	Súhlas s ideami ultrapravice	Spolu Abs. %
základné	8,3%	74,0%	17,7%	100,0% (181)
vyučení /-á/ bez maturity	12,4%	71,1%	16,4%	100,0% (225)
stredoškolské s maturitou	17,6%	72,7%	9,8%	100,0% (245)
vysokoškolské	31,7%	61,0%	7,3%	100,0% (82)
Spolu	15,3%	71,2%	13,5%	100,0% (733)

Rozloženie respondentov podľa krajov ukazuje, že zastúpenie stúpcov a odporcov ultrapravice je dosť neurčitý. Rozdiely, ktoré sa zistili nie sú štatisticky významné.

V tomto prípade nemôžeme robiť zásadnejšie závery aj preto, že v jednotlivých krajoch sa nezohľadňovala vnútorná štruktúra podľa podstatných indikátoroch ako je vek alebo vzdelanie, ktoré majú výraznejší vplyv na skúmané názory a postoje.

⁵ V tomto kontexte sú však možné a potrebné komparácie s inými výskumami, ktoré realizovali na UI PŠ MŠ SR(M.Petiová-M.Bieliková) alebo na Výskumnom ústave kultúry(Ľ.Šrámek) práve na týchto vekových skupinách.

Tabuľka 4

Kraj trvalého bydliska	Odpor k ideám ultrapravice	Súhlas s čiastkovými ideami ultrapravice	Súhlas s ideami ultrapravice	Spolu Abs. %
Bratislavský	17,8%	68,9%	13,3%	100,0% (90)
Trnavský	16,3%	68,6%	15,1%	100,0% (86)
Trenčiansky	5,9%	76,5%	17,6%	100,0% (85)
Nitriansky	13,2%	73,6%	13,2%	100,0% (91)
Žilinský	13,7%	71,6%	14,7%	100,0% (95)
Banskobystrický	17,4%	69,6%	13,0%	100,0% (92)
Prešovský	9,1%	77,8%	13,1%	100,0% (99)
Košický	28,4%	63,2%	8,4%	100,0% (95)
Spolu	15,3%	71,2%	13,5%	100,0% (733)

Dôležitejším faktorom, ktorý sa podľa nášho názoru viaže na podiel respondentov s rozličnými úrovňami súhlasu alebo s odporom k ultrapravicovým názorom a postojom, je **veľkosť sídla, v ktorom respondent má trvalé bydlisko**. Najvyššie zastúpenie celkového súhlasu s ultrapravicovými ideami prejavili respondenti z obcí s menším počtom obyvateľov, najmä od 1000 do 1999. Výskyt stúpcov ultrapravice na tejto úrovni (26,5%) už nie je náhodný jav, ale zistenie, ktoré korešponduje s voličským správaním občanov v oblastiach segregovaných sídiel rómskej komunity na Slovensku. Najväčší podiel odporcov ultrapravicových ideí (26,7%) sa vyskytuje u respondentov, ktorí uviedli že ich sídlo sa spája s veľkosťou nad 100 tisíc obyvateľov (Bratislava a Košice), ale aj od 5000 do 50 000 obyvateľov.

Tabuľka 5

Veľkosť obce a ultrapravicové názory a postoje občanov podľa trvalého pobytu

Veľkosť obce, mesta	Odpor k ideám ultrapravice	Súhlas s niektorými ideami ultrapravice	Súhlas s ideami ultrapravice	Spolu Abs. %
do 999 obyvateľov	5,3%	74,8%	19,8%	100,0% (121)
1000-1999 obyvateľov	12,0%	61,5%	26,5%	100,0% (117)
2000-4999 obyvateľov	14,3%	79,2%	6,5%	100,0% (77)
5000-19 999 obyvateľov	21,2%	74,7%	4,0%	100,0% (60)
20 000-49 999 obyvateľov	19,7%	69,7%	10,7%	100,0% (122)
50 000-99 999 obyvateľov	11,3%	78,4%	10,3%	100,0% (67)
nad 100 000 obyvateľov	26,7%	62,2%	11,1%	100,0% (60)
Spolu	15,3%	71,2%	13,5%	100,0% (733)

Celkovú sociálno-ekonomickú situáciu respondentov sme vo výskume sledovali indikátorom ich sociálneho postavenia. Máme tu skupinu študentov, dôchodcov, žien v domácnosti, ale aj skupiny krátko a dlhodobo nezamestnaných. Problém je v tom, že v niektorých prípadoch ide veľmi málo početné skupiny, ktoré neumožňujú potvrdiť, že rozdiely sú alebo nie sú štatisticky významné. Údaje v tabuľke 6 to naznačujú.

Tabuľka 6 Sociálne skupiny a ultrapravicové postoje a názory

Sociálne skupiny	Odpor k ideám ultrapravice	Súhlas s niektorými ideami ultrapravice	Súhlas s ideami ultrapravice	Spolu Abs. %
Študent, učeň	10,9%	72,8%	16,3%	100,0% (92)
Dôchodca	13,0%	69,8%	17,3%	100,0% (162)
Nezamestnaný niekoľko mesiacov	19,0%	64,3%	16,7%	100,0% (42)
Nezamestnaný dlhšie ako 12 mesiacov	3,7%	85,2%	11,1%	100,0% (27)
V domácnosti, na MD	15,2%	66,7%	18,2%	100,0% (33)
Zamestnanec	17,9%	71,9%	10,2%	100,0% (324)
Živnostník, farmár	20,0%	62,9%	17,1%	100,0% (35)
Podnikateľ	11,1%	83,3%	5,6%	100,0% (18)
Spolu	15,3%	71,2%	13,5%	100,0% (733)

Osobitnú polohu v každej téme zvyčajne môže mať aj vplyv základného rozdelenia spoločnosti na mužov a ženy. Platí to aj v tomto prípade. Ak v oblasti pripravenosti na **aktívnu podporu ultrapravicových strán** formou občianskych protestov jednoznačne dominujú muži (Tab 7), tak v oblasti **podliehaniu ultrapravicovým názorom a postojom** je situácia vzácnne vyrovnaná (Tab 8). To v zásade je v súlade s našimi očakávaniami. Z toho vyplýva aj možnosť osobitného prístupu k edukačným aktivitám v prostredí týchto skupín.

Tabuľka 7 Pohlavie a podpora ultrapravicových politických strán

Pohlavie respondenta	Potenciálni aktivisti	Potenciálni voliči	Ostatní	Spolu Abs. %
Muž	10,0%	2,6%	87,3%	100,0% (379)
Žena	3,9%	4,5%	91,6%	100,0% (382)
Spolu	7,0%	3,5%	89,5%	100,0% (761)

Tabuľka 8 Pohlavie a ultrapravicové názory a postoje

Pohlavie respondenta	Odpor k ideám ultrapravice	Súhlas s niektorými ideami ultrapravice	Súhlas s ideami ultrapravice	Spolu Abs. %
Muž	15,1%	70,3%	14,6%	100,0% (370)
Žena	15,4%	72,2%	12,4%	100,0% (363)
Spolu	15,3%	71,2%	13,5%	100,0% (733)

2.4. Sociálna vzdialenosť majoritnej spoločnosti k vybraným menšinám

Vnímanie menšín a postoje k nim sa tradične merajú prostredníctvom *Škály sociálnej vzdialenosti* (Bogardusová škála-1926). Respondenti sa na sedembodovej bogardusovskej škále vyjadrili k jednotlivým skupinám. Najväčšia otvorenosť zachycuje respondentovu ochotu prijať člena sledovanej skupiny do rodiny, najväčší odstup naopak reprezentuje respondentova vôľa odsunúť členov tejto skupiny za hranice štátu.

Z výsledkov vyplýva, že Slovákom sú zo všetkých skúmaných skupín najbližší Česi a ľudia telesne postihnutí. Voči členom týchto dvoch skupín sú Slováci *otvorení najužšiemu vzťahu*, t.j. väčšina opýtaných by ich prijala do rodiny alebo za priateľov. *Otvorenosť k osobnému kontaktu* deklarujú Slováci voči Nemcom a Maďarom. Vyjadrujú tým postoj, že by ich prijali ako blízkych susedov.

Väčšiu vzdialenosť cítia Slováci voči Židom, Ukrajincom, prisťahovalcom, zahraničným robotníkom a homosexuálom. Aj tieto skupiny však väčšina Slovákov pokladá za seberovných. Tento vzťah sme nazvali ako *otvorenosť k súžitiu v jednom štáte*. K ďalším skupinám už väčšina Slovákov deklaruje prevažne odmietavý postoj. K takým jednotlivcom ako sú Vietnamci, bezdomovci, prostitútky, černosi, skinhedi, anarchisti a moslimovia, väčšina ľudí vyjadruje nechť žiť s nimi *trvalo na spoločnom území*. *Jasný odpor/averziu* majú Slováci voči narkomanom a Rómom. Skoro dve tretiny obyvateľov voči nim zvolili úplne poslednú možnosť škály - „*odsunul/a by som ich najradšej preč zo Slovenska*“

Graf 6 Výsledky výskumu sociálnej vzdialenosti: SR a ČR

	SR	ČR
Otvorenosť k najužšiemu vzťahu	Čech, Ťažko telesne postihnutý	Slovák, Ťažko telesne postihnutý
Otvorenosť k osobnému kontaktu	Nemec, Maďar	Žid , Nemec

Otvorenosť k spolužitiu v jednom štáte	Žid, Ukrajinec, Prist'ahovalec, zahraniční robotník, Homosexual	Homosexual, Černoch, Ukrajinec, Vietnamec, Prist'ahovalec, zahraniční robotník, Bezdomovec, Prostitutka
Nevôľa k trvalému súžitiu	Vietnamec, Bezdomovec, Prostitutka, Černoch, Skinhead, Anarchista, Moslim	Moslim, Rom, Anarchista, Skinhead,
Averzia – odpor	Narkoman, Rom	Narkoman

Zdroj: IUVENTA. KomPrax – Mládež a politicky extremismus, n = 761 Zdroj: STEM pro MV, Postoje k pravicově extremistickým myšlenkám, n= 2056

Porovnanie výsledkov výskumu s výsledkami v ČR (Graf 6) naznačujú predovšetkým zásadnú zhodu pripravenosti Slovákov a Čechov k najužšiemu vzťahu. Miesto židov zaujali na Slovensku Maďari. Na Slovensku si pohoršili nielen farební, bezdomovci a prostitútky, ale aj Rómovia.

V odbornej sociologickej literatúre prevažuje tendencia verifikovať hypotézu o rozhodujúcom vplyve kultúrnych stereotypov podmienených a podporovaných z mediálneho prostredia, ktoré systematicky oživuje prevažujúce tradičné trendy. Aby sme verifikovali túto hypotézu sme mieru sociálnej vzdialenosti/blízkości konfrontovali s výsledkami miery osobnej skúsenosti s členmi jednotlivých skupín.⁶

Ukázalo sa, že väčšina respondentov má *osobnú skúsenosť* s Čechmi, Rómami, telesne postihnutými a Maďarmi. Príležitostná *osobná skúsenosť* kombinovaná s *skúsenosťou, ktorú sprostredkovali blízky* sa týka predovšetkým Nemcov, bezdomovcov a Vietnamcov. O ostatných menšinách majú respondenti prevažne informácie z médií alebo o nich nemajú žiadne informácie. Absencia informácií alebo reflexia mediálneho obrazu sa týka konkrétne Ukrajincov, Židov, prist'ahovalcov, narkomanov, černochoch, homosexuálov, skinhedov, prostitútok, moslimov, anarchistov a skupín bojových radikálov.

Očakávanú informáciu sme dostali v momente, keď sme hľadali prienik oboch dimenzií: ***osobnej skúsenosti a sociálnej vzdialenosti***. Získali sme tak schému so 4 poliami, kde do poľa nazvaného *pozitívna skúsenosť sa dostali dve skupiny*: Česi a telesne postihnutí. Druhé pole má názov *negatívna skúsenosť* a zahrňuje tie skupiny ľudí, s ktorými má väčšina

⁶ 1.Mám s nimi silnú osobnú skúsenosť, 2.Mám príležitostnú osobnú skúsenosť, 3.Skúsenosť sprostredkovanú známymi, 4.Mám informácie z médií, 5.Nemám v podstate žiadnu skúsenosť ani informácie.

Slovákov osobnú skúsenosť. Nakoľko majú k týmto skupinám súčasne odťažitý vzťah, je ich skúsenosť pravdepodobne prevažne negatívna.⁷

Na pomedzí negatívnej a pozitívnej skúsenosti sa umiestnili Maďari. Toto špecifické postavenie maďarskej etnickej národnostnej skupiny ukazuje na rozpoltenosť verejnej mienky na Slovensku. Má to svoje objektívne zdôvodnenie v ich geografickej štruktúre osídlenia s dominanciou na juhu Slovenska. To značí, že časť občanov majoritnej spoločnosti na severe krajiny nemá a časť občanov na juhu krajiny má osobnú skúsenosť v spolunažívaní s maďarskou menšinou. Na druhej strane tu máme celkovo pozitívnu reflexiu vyplývajúcu z informácie o veľmi dobrej pozícii občanov maďarskej národnosti na škále sociálnej blízkosti v prostredí slovenských občanov.

Nasledujúce dve polia obsahujú skupiny, ktoré vnímajú Slováci na základe predsudkov, t.j. z toho, že nemajú s nimi bezprostrednú osobnú skúsenosť. Na pomedzí negatívnej skúsenosti a negatívnych predsudkov sú Vietnamci a bezdomovci. K týmto skupinám majú respondenti prevažne negatívny vzťah, ktorý z časti vychádza z osobnej skúsenosti a z časti vychádza z predsudkov, ktoré vznikajú z neznalosti alebo z mediálneho obrazu týchto skupín. Pole nazvané *negatívne predsudky* sústredilo skupiny, ktoré Slováci vnímajú prevažne negatívne a súčasne s príslušníkmi týchto skupín nemajú osobnú skúsenosť. Ide predovšetkým o Židov, Ukrajincov, prisťahovalcov a zahraničných robotníkov, homosexuálov, černocho, prostitútky, narkomanov, skinhedov, Moslimov a anarchistov. Pole nazvané *pozitívne predsudky* odkazuje na skupiny, ktoré sa vnímajú prevažne pozitívne, ale väčšina ľudí s nimi nemá osobnú skúsenosť. V populácii slovenských občanov sa sem nezaradila žiadna menšinová skupina, pričom čiastočne sa k tomuto polu pozitívnych predsudkov približujú Nemci.

V malej vyselektovanej skupine respondentov (schéma 2), ktorí majú tendenciu aktívne podporiť ultrapravicu hlasom vo voľbách alebo účasťou na demonštráciách, sa neočakávane do pola pozitívnych predsudkov zaradila skupina **narkomanov**. Možno z toho usúdiť, že títo respondenti nemajú s narkomanmi až tak negatívne životné skúsenosti, ale obdivujú ich spôsob života na základe toho čo sa dozvedajú z médií alebo umeleckého stvárnenia ich života. V skupine bežných občanov prevláda silne negatívne vnímanie tejto skupiny na základe predsudkov. Ide o veľmi pozoruhodnú skutočnosť, ktorá si zaslúži hlbšiu analýzu v budúcnosti.

Skupina respondentov s priaznivým vzťahom k ultrapravicu (tzv. „účastníci akcií“ a „prípadní voliči ultrapravicových strán“), ktorá predstavuje 11% z celkového výskumného súboru vníma menšiny obdobne, ale toto vnímanie sa výrazne posunulo do priestoru negatívnych predsudkov a negatívnych skúseností. Týka sa to predovšetkým bezdomovcov, Maďarov, Židov a Nemcov. (Porovnaj prvú a druhú schému).

⁷ Pre projekt KomPrax sme z toho pripravili záver, že meniť tento typ znechutenia (napr. prostredníctvom edukačno-osvetovej kampane) bude ťažké práve preto, že vychádza z osobnej skúsenosti. Ak má dôjsť k zmene vnímania skupín v tomto kvadrante, môžu sa meniť hodnoty väčšinovej verejnosti smerom k multikulturalizmu iba vtedy ak sa zmení správanie tých menšinových skupín, ktoré ľuďom vadia (napr. Rómovia).

Schéma 1

POPULÁCIA SR: Vnímanie menšín – na základe predsudkov a skúsenosti

Znalosť (1-2 osobná skúsenosť, 3-4 sprostredkovaná skúsenosť, 5– bez skúsenosti)

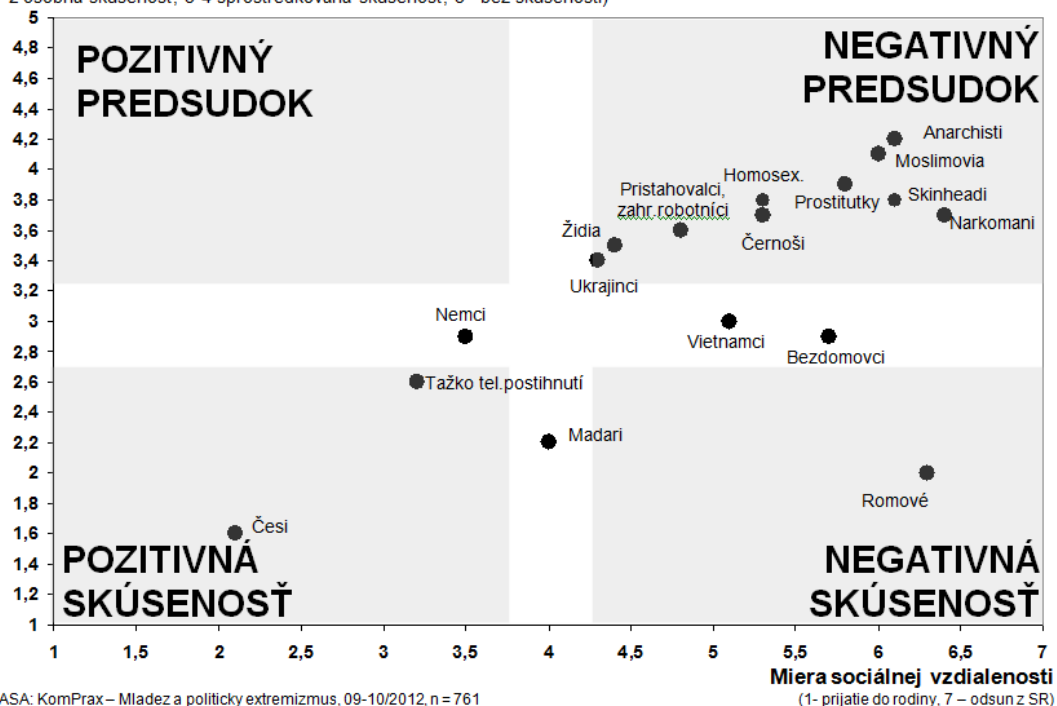
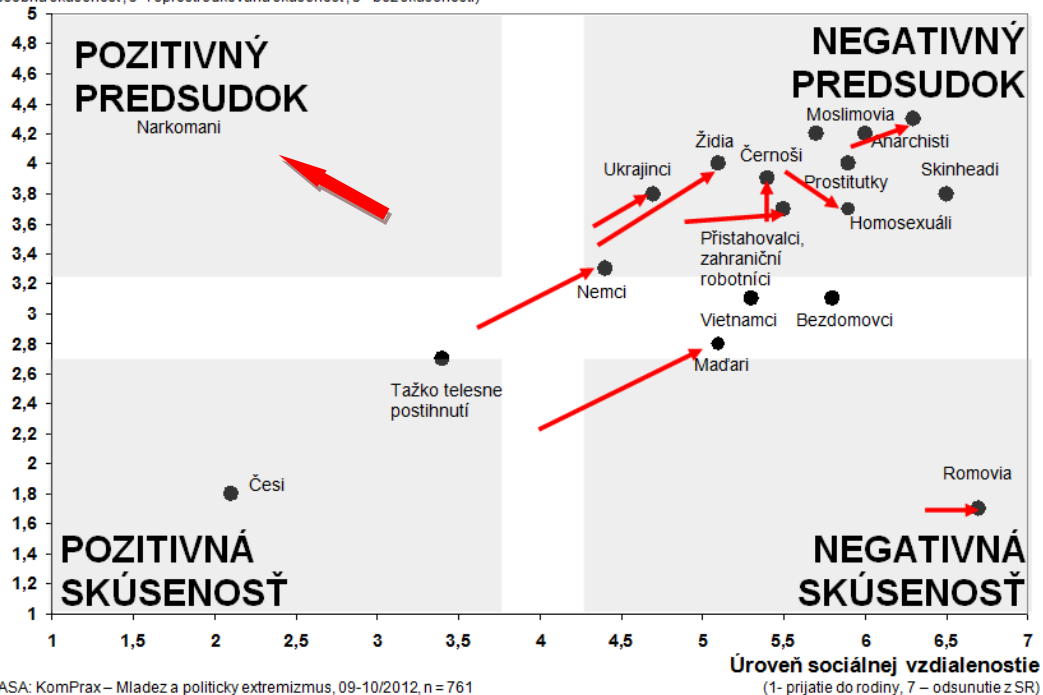

Schéma 2

ÚČASTNÍCI AKCIÍ A PRÍPADNÍ VOLIČI:

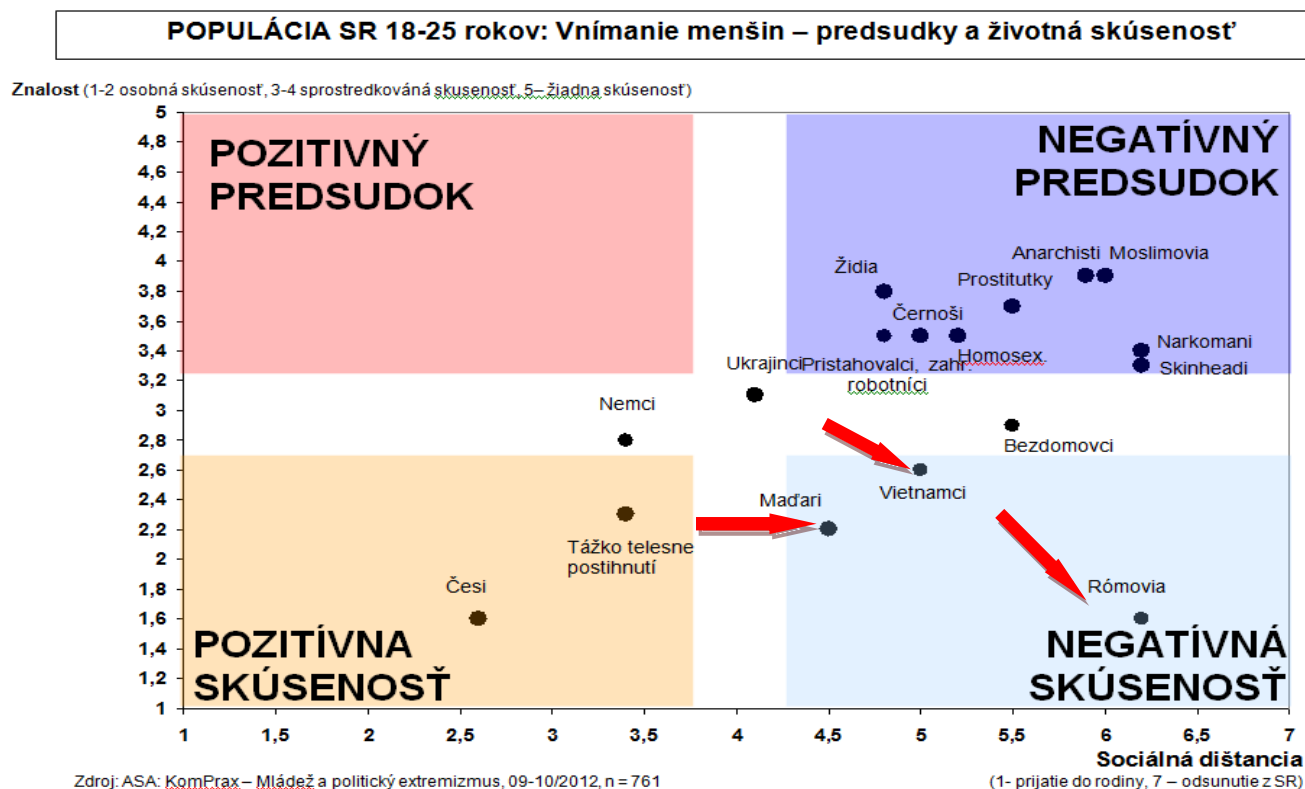
ako vnímajú menšiny na podklade predsudkov a znalostí (skúsenosti)

Znalosť (1-2 osobná skúsenosť, 3-4 sprostredkovaná skúsenosť, 5– bez skúsenosti)

V osobitnej schéme (3) prezentujeme vnímanie menšinových skupín v prostredí mladej generácie, ktorú sme si zadefinovali ako mladých ľudí vo veku od 18 do 25 rokov. Pozorné čítanie výsledkov ukazuje, že pozície mnohých menšín sú identické alebo veľmi podobné s celkovou populáciou SR. Ak existujú isté posuny tak sa týkajú mierného rastu negatívnych životných skúseností na úkor negatívnych predsudkov. Pozícia Rómov je však aj v tejto skupine populácie občanov SR skoro identická s ostatnými skupinami.

Schéma 3

V tejto časti sa preto sústreďíme na analýzu osobitostí mládeže a ostatnej populácie Slovenska v oblasti vzťahu občanov k rómskej menšine a jej problémovému správaniu, ktorá má svoj špecifický význam v oblasti práce s mládežou v nadväznosti na úlohy projektu KOMPRAX.

V prvej rovine sme konštatovali, že vzťah majoritnej populácie k rómskej menšine nie je založený iba na predsudkoch, ale významne sa tu prejavuje osobná životná skúsenosť. Pritom takú skúsenosť ako útok alebo okradnutie zaznamenali najmä mladší respondenti (Tabuľka 9)

Tabuľka 9

Vekové skupiny	mali ste výraznejší konflikt - útok, okradnutie?		Spolu Abs. %
	Áno	Nie	
do 30 rokov	20,5%	79,5%	100,0% (220)
nad 30 rokov	16,6%	83,4%	100,0% (541)
spolu			

	17,7%	82,3%	100,0% (761)
--	-------	-------	-----------------

Medzi mladšími respondentmi je aj viac stúpcov rôznejšieho riešenia spolunažívania s problémovými skupinami (65,6 %) oproti starším (54,8%). Starší sa o niečo viac prikláňajú k uvažlivejším a postupným riešeniam (45,2 %) v porovnaní s mladšími respondentmi (34,4%).

Tabuľka 10

Vekové skupiny	Riešenie spolužitia s probl. skupinami		Spolu Abs. %
	rázne, radikálne riešenie	postupné, uvažlivé riešenie	
Do 30 rokov	65,6%	34,4%	100,0% (215)
Nad 30 rokov	54,8%	45,2%	100,0% (526)
Spolu	57,9%	42,1%	100,0% (741)

Tento postoj je determinovaný odlišným hodnotením úspešnosti alebo neúspešnosti riešenia predmetnej problematiky. Slabá úspešnosť riešenia problémového správania Rómov spočíva podľa mladších predovšetkým v tom, že polícia a štátni úradníci sa boja zakročiť (29,4%). Starší respondenti naopak zdôrazňujú, že hlavný dôvod je skôr v tom, že sociálny systém štátu de facto ich problémové správanie podporuje (44,5%). Ostatné dôvody uvádzajú obidve vekové skupiny približne rovnako (Tab 11).

Tabuľka 11

Vekové skupiny	hl. dôvod toho, že sa nedarí čeliť problematickému správaniu sa Romov					Spolu Abs. %
	obyčajná ľudská ľahostajnosť	ľudia majú strach z pomsty	problem. skupinám nehrozí žiadny vážnejší trest	sociálny systém štátu ich správanie podporuje	polícia a štát. úradníci sa boja zakročiť	
Do 30 rokov	6,0%	11,5%	17,4%	35,8%	29,4%	100,0% (218)
Nad 30 rokov	8,0%	9,7%	19,9%	44,5%	17,9%	100,0% (537)
Spolu	7,4%	10,2%	19,2%	42,0%	21,2%	100,0% (755)

Mladší respondenti sú nielen stúpecami radikálnejších riešení problémového správania príslušníkov rómskej menšiny, ale aj prejavujú pozitívnejší vzťah k politickým stranám, ktoré prezentujú rôznejšie opatrenia. Vidno to najmä v postoji „jednoznačne priaznivý postoj“ (30,5%), kde mladí ľudia do 30 rokov, ale z nich najmä mladší od 16 do 18 rokov prejavujú sympatie k tomuto typu politických strán.

Tabuľka 12

Vekové skupiny	názor na strany, ktoré sú za rôzne opatrenia s problémovými skupinami.				Spolu Abs. %
	jednoznačne priaznivý	skôr priaznivý	skôr nepriaznivý	úplne ich odmietam	
Do 30 rokov	30,5%	48,2%	17,7%	3,6%	100,0% (220)
Nad 30 rokov	17,2%	51,8%	28,1%	3,0%	100,0% (541)
Spolu	21,0%	50,7%	25,1%	3,2%	100,0% (761)

Mladší respondenti sú nielen stúpecami a priaznivcami radikálnych pravicových politických strán, ale sa aj sami podieľajú na násilných akciách v postihnutých lokalitách s problémovým správaním rómskej menšiny (18,5%).

Tabuľka 13

Vekové skupiny	Účasť na akciách v postihnutých lokalitách, aj silou		Spolu Abs. %
	Áno	Nie	
Do 30 rokov	18,5%	81,5%	100,0% (216)
Nad 30 rokov	9,5%	90,5%	100,0% (537)
Total	12,1%	87,9%	100,0% (753)

Mladší respondenti majú preto tendenciu podceňovať (určite nie 15,9%) na rozdiel od starších (áno 37,9 %) nebezpečenstvo extremistov pre súčasné Slovensko

Tabuľka 14

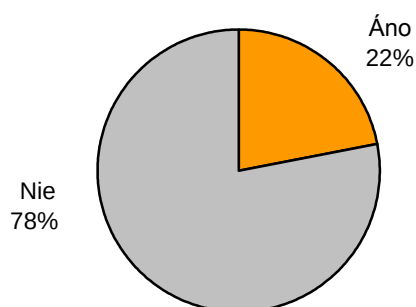
Vekové skupiny	Sú extrémisti už dnes pre SR vážny problém?				Spolu Abs. %
	určite áno	skôr áno	skôr nie	určite nie	
Do 30 rokov	5,9%	23,6%	54,5%	15,9%	100,0% (220)
Nad 30 rokov	9,2%	28,7%	53,6%	8,5%	100,0% (541)
Spolu	8,3%	27,2%	53,9%	10,6%	100,0% (761)

2.5. Rómovia ako hlavná problémová skupina občanov Slovenska

Veľmi a dlhodobo obmedzujú rozličné problémové skupiny obyvateľov približne 22 % Slovákov. Sú to častejšie ľudia z Prešovského kraja (46 %) a obyvatelia menších obcí s 2 až 5 tis. obyvateľmi (36 %). Túto skutočnosť tiež častejšie deklarujú študenti (31 %). Z pohľadu rizikových skupín pravicového extrémizmu ani jeden typ respondentov nemá odlišnú skúsenosť v porovnaní so zvyškom populácie.

Graf 7

"Niektorí ľudia sa cítia podstatným spôsobom a dlhodobo obmedzovaní a obťažovaní rôznymi problémovými skupinami obyvateľov. Je to i Váš prípad?"

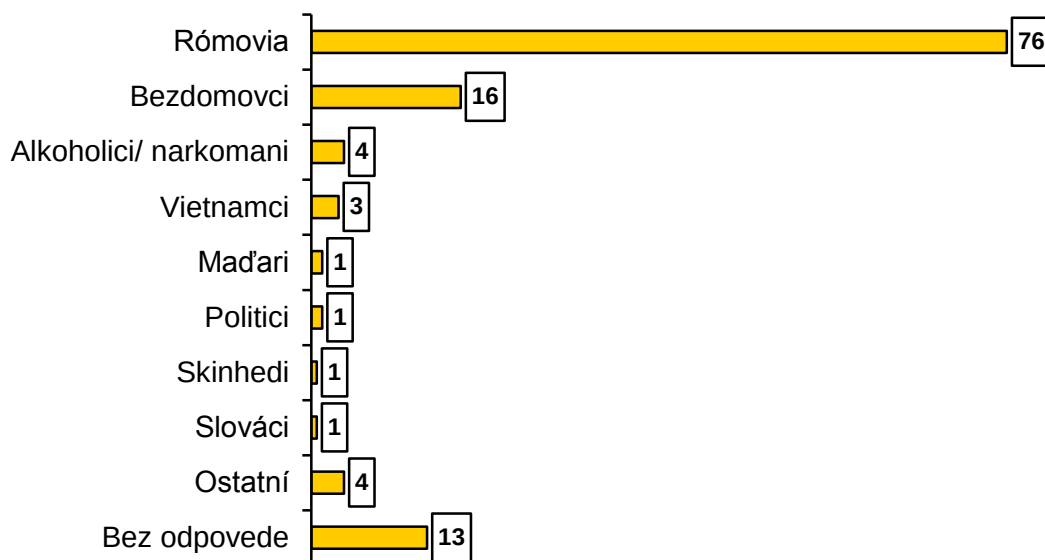

Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Z tých ľudí, ktorí sa cítia byť takto obmedzovaní, 76 % označuje za pôvodcu obmedzovania Rómov. Druhou najčastejšie uvádzanou skupinou, ktorú pokladajú za pôvodcu obmedzovania sú bezdomovci (16 %). To, akú skupinu ľudia najčastejšie menujú, nesúvisí so žiadnym zo sledovaných sociodemografických ukazovateľov.

Graf 8

„Pokiaľ ste obmedzovaní a obťažovaní, o aké skupiny ľudí ide?“
(údaje v %)

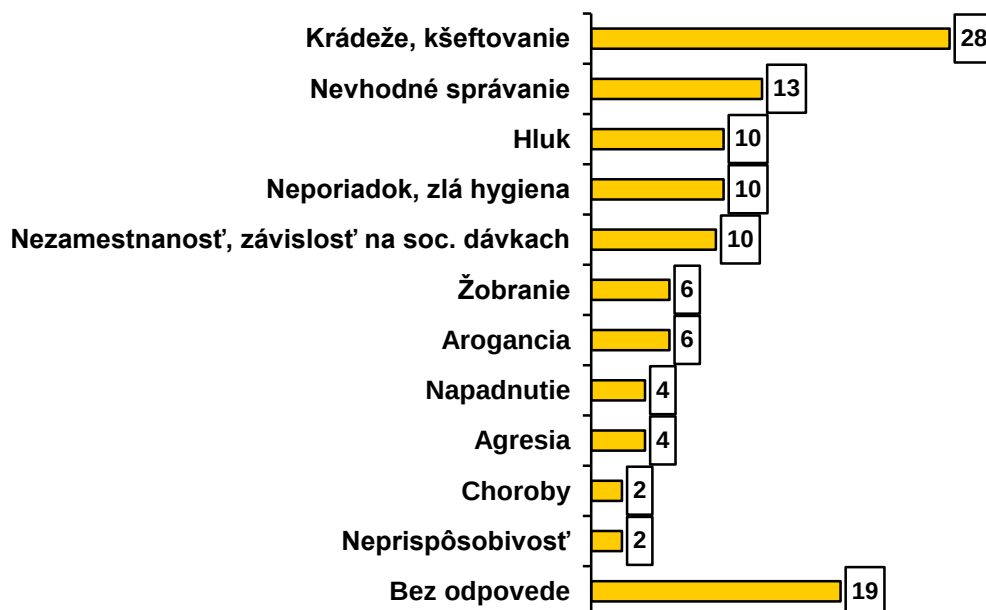

Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 165

Ľudia, ktorí sa cítia byť obmedzovaní a obťažovaní uvádzajú, že najviac znepríjemňujúcim momentom sú krádeže a kšeftovanie (28 %). Druhým najčastejšie menovaným prejavom je nevhodné správanie celkovo (13 %). Medzi ďalšie menované prejavy obmedzovania patrí hluk (10 %), neporiadok, zlá hygiena (10 %) a závislosť na sociálnych dávkach (10 %).

Graf 9

„Pokiaľ ste obmedzovaní a obťažovaní, čím Vám títo ľudia znepríjemňujú život najviac?“ (údaje v %)

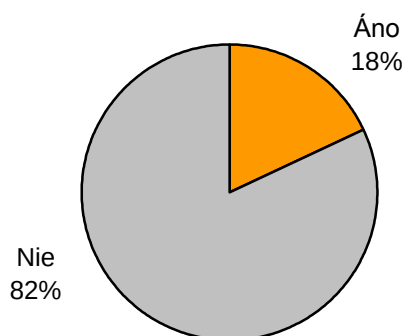

Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 165

Pokiaľ sa zameriame na najčastejšie uvádzanú skupinu, teda Rómov, zistíme, že Rómovia sú častejšie spájaní s krádežami (32 % prípadov), nezamestnanosťou (13 %) a hlukom (12 %). Keď sme sa opýtali priamo na skúsenosť typu napadnutia alebo okradnutia, kedy páchateľom bol príslušník nejakej menšiny, získali sme kladnú odpoveď od 18 % opýtaných.

Graf 10

"Mali ste niekedy výraznejší konflikt s rôznymi menšinami v našej spoločnosti či s problémovými skupinami, boli ste napadnutý(á) či okradnutý(á)? "

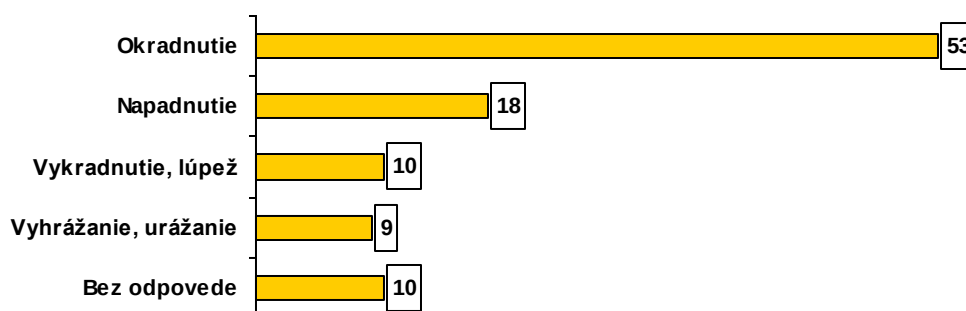
Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Výraznejší konflikt s členom nejakej menšiny či problémovými skupinami deklarovali mladí ľudia vo veku 16 - 17 let (31 %). O napadnutí alebo okradnutí zo strany menšín častejšie hovoria „Účastníci akcií“ a „iba prípadní voliči“, t.j. spomedzi ultrapravice vypovedá 29 % z nich. **Jedna z motivácií k účasti na aktivitách strán s radikálnymi postojmi nie sú teda predsudky, ale do značnej miery je to osobná skúsenosť s napadnutím alebo s okradnutím zo strany príslušníkov nejakej menšiny či problémovej skupiny.** Vo väčšine prípadov sa jednalo priamo o okradnutie (53 %), ale často sa objavuje aj skúsenosť s fyzickým napadnutím (18 %).

Pravda uvedomujeme si to, že ak osoby názorovo bližšie k extrémnej pravici priznali častejšiu skúsenosť s konfliktom s niektorou menšinou, nie je to dôvod pre vyvodzovanie kauzality s blízkosťou k ultrapravici. Zdôraznili sme tu iba skutočnosť, že je tu výrazný rozdiel ak sú radikálnejšie postoje kreované „iba predsudkami“ alebo „aj životnými skúsenosťami“.

Graf 11

„Môžete popísať túto udalosť?“ (údaje v %)

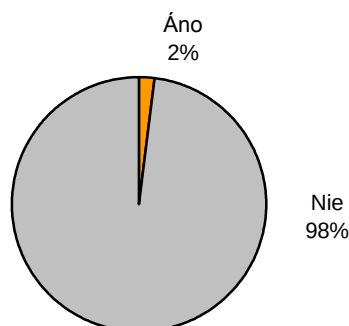

Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 135

O účasti na akciách, ktoré majú za cieľ nastoliť poriadok v problémových skupinách, vypovedá 2 % populácie. Nakoľko sa jedná o malý podiel zo vzorky, je ťažké túto skupinu bližšie špecifikovať. Ani z pohľadu rizikových skupín nemožno nájsť bližšiu súvislosť.

Graf 12

"Zúčastnili ste sa niekedy akcií, ktoré mali za cieľ zjednať v problémových skupinách poriadok a dať im prípadne príučku? "

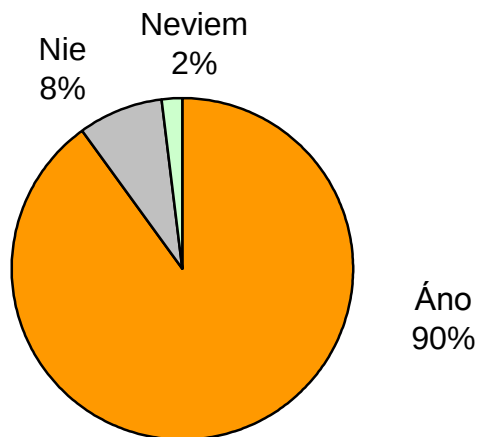

Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Deväť z desiatich Slovákov (90 %) vníma Rómov ako neprispôsobivú skupinu obyvateľov. O niečo častejšie sa tento názor objavuje medzi „Účastníkmi akcií“ alebo v skupine „iba prípadní voliči“ (96 %).

Graf 13

**"O Rómoch se niekedy hovorí ako
o neprispôsobivej skupine obyvateľov.
Vnímate takto Rómov i Vy osobne?"**

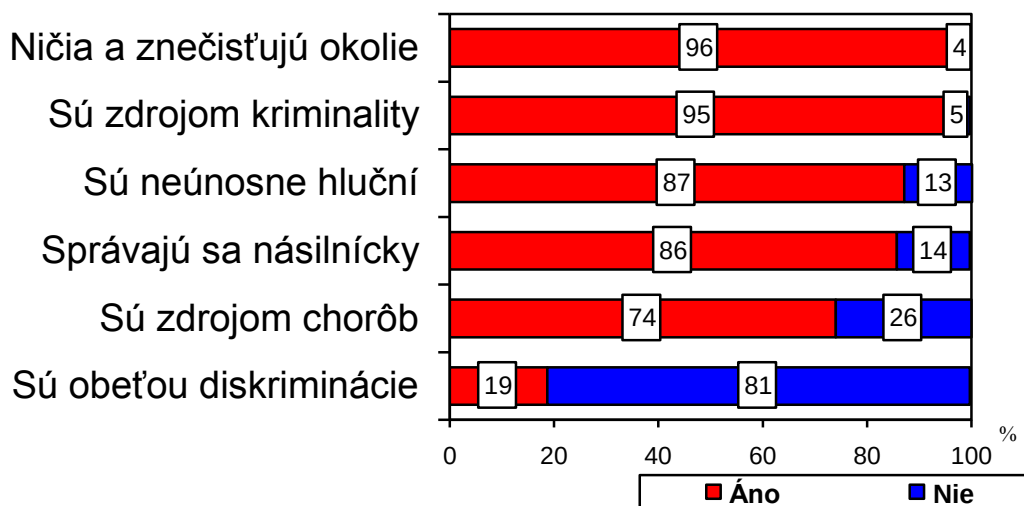

Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Pozoruhodnou osobitosťou súčasnej situácie je však to, že Rómov ako neprispôsobivú skupinu obyvateľov vnímajú ľudia bez ohľadu na mieru osobnej skúsenosti. Podľa absolútnej väčšiny Slovákov je pre Rómov najvýstižnejšie, že ničia a znečisťujú okolie (96 %) a sú zdrojom kriminality (95 %). Tieto atribúty pripisujú Rómom skoro všetci Slováci. I ďalšie negatívne charakteristiky, na ktoré sme sa pýtali, si absolútna väčšina slovenskej populácie spája s Rómami. Ide o hlučnosť (87 %), násilnícke správanie (86 %) a to, že sú zdrojom chorôb (74 %). O tom, že sú Rómovia obeťami diskriminácie, je presvedčená len jedna pätina populácie (19 %).

Graf 14

"Hodia sa na Rómov podľa Vašej skúsenosti nasledujúce charakteristiky?"

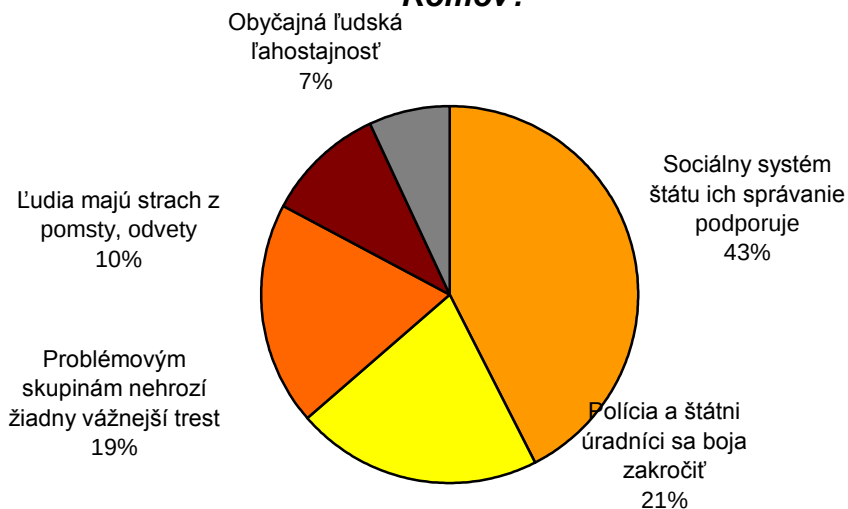
Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

O niečo častejšie pripisujú negatívne charakteristiky Rómom predovšetkým ľudia, ktorí s nimi majú osobnú skúsenosť. Ľudia s osobnou skúsenosťou si myslia, že sú hluční o niečo viac (91 %), ako aj to, že sa chovajú násilnícky (89 %) a že sú zdrojom chorôb (78 %).

Podľa Slovákov najčastejšie uvádzaný dôvod toho, prečo sa nedarí účinne čeliť problémovému správaniu Rómov je sociálny systém štátu, ktorý takéto správanie umožňuje či dokonca podporuje (43 %). Druhý najčastejší menovaný dôvod podľa respondentov je, že polícia a štátni úradníci sa boja zakročiť v prípade problémového správania Rómov (21 %). Necelá pätina opýtaných (19 %) vidí príčinu v tom, že problémovým skupinám nehrozí žiadny vážnejší trest. Desatina občanov uvádza strach ľudí z pomsty a odvety (10 %). Obyčajnú ľudskú ľahostajnosť zmieňuje 7 % respondentov.

Graf 15

"Ktorú z nasledujúcich príčin pokladáte za hlavný dôvod toho, že sa nedarí účinne čeliť problémovému správaniu Rómov?"

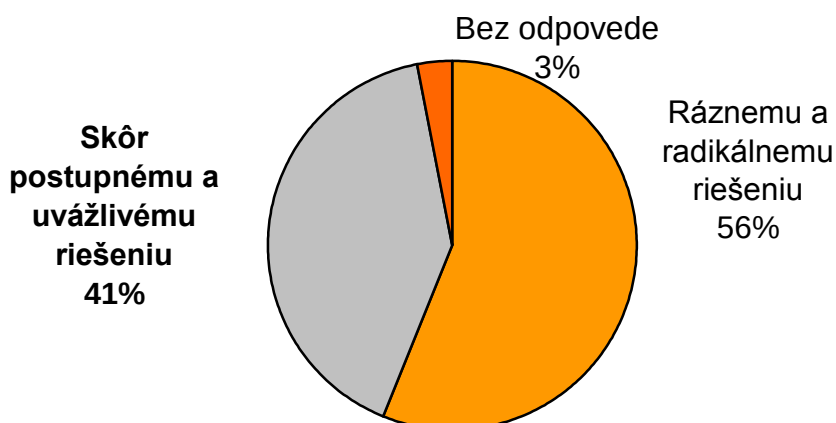

Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Jednotlivé rizikové skupiny z pohľadu extrémizmu sa medzi sebou líšia podľa toho, ktorú príčinu vyzdvihujú. Pokladáme za pozoruhodné, že dve aktivistickejšie skupiny respondentov „účastníci akcií“ a „prípadní voliči“ vysvetľujú neúspešnosť riešenia problému Rómov častejšie **strachom polície a úradníkov zakročiť (34 %)**. Tento argument je u týchto skupín navyše aj najčastejšie menovaným zo všetkých. Slovenská populácia v otázke riešenia problémového súžitia prevažne uprednostňuje rázne a radikálne riešenie (56 %). Pre postupné a uvažlivé riešenie je analogicky 41 % Slovákov.

Graf 16

"V otázkach riešenia problémového súžitia s neprispôsobivými skupinami obyvateľov dávate prednosť:"

Zdroj: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Respondenti, ktorí preferujú rázne a radikálne riešenia (67 %), sa častejšie regrutujú zo zle materiálne zaistených občanov (sú viac menej chudobní). Dôležité je i zistenie, že otvorenosť k radikálnym riešeniam sa mení s vekom, tzn. že radikálnejšie riešenia preferujú mladí ľudia o niečo častejšie ako ľudia starší (rázne riešenie: 15-29 – 62 %, 60 rokov a viac – 52 %).

2.5. Vnímanie extrémizmu a hodnotenie postupu štátu voči tomuto javu

Najviac preferovaným spôsobom podpory politickej strany, ktorá ponúka rázne a radikálne riešenie v otázke problémového súžitia s neprispôsobivými skupinami obyvateľov, je odovzdať jej hlas vo voľbách (63 %). Približne dvaja z piatich Slovákov (44 %) by sa zúčastnili na nimi organizovanej pokojnej demonštrácii, príp. na nejakom pochode mestom. Pomôcť pri organizácii akcií či pri distribúcii letákov politickej strane je pripravený každý piaty respondent (27 %).

V súlade s doterajšími zisteniami je slovenská verejnosť aktívnejšia ako česká. (Pozri Graf 17) Má to však zreteľne vymedzené hranice. Najviac sa to prejavuje pri ochote zúčastniť sa demonštrácií a pochodov, nakoľko túto ochotu deklaruje zhruba o dvadsať percent viac Slovákov. Vyrovnanie nastáva v prípade „zjednávania poriadku silou“ (13%). Tu sa Slováci a Česi vzácnne zhodujú. Z toho možno usudzovať, že rázne a radikálne riešenia sa v predstavách Slovákov spájajú predovšetkým *s legálnymi formami občianskej artikulácie riešení problémového spolunažívania a nie so silou alebo násilím pri dosiahnutí poriadku.*

Graf 17

"Politickú stranu, ktorá ponúka rúzne a radikálne riešenie v otázke problémového súžitia s neprispôsobivými skupinami obyvateľov, by ste boli ochotný (á) podporiť:" (podiel kladných odpovedí v %)

Zdroj: SR: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

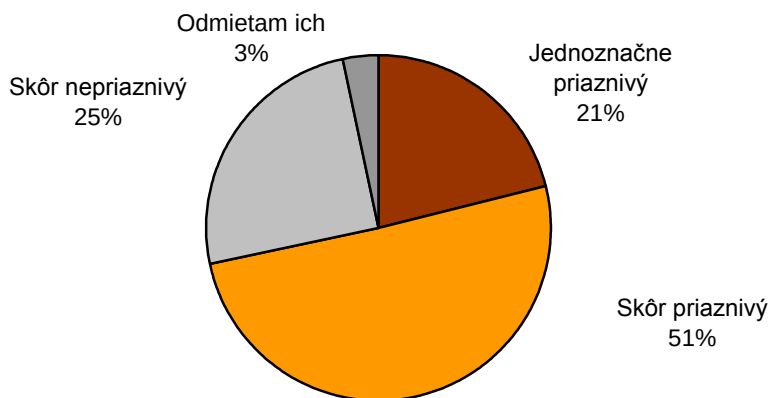
Zdroj: ČR: STEM pre MV, Postoje k pravicovo extrémistickým myšlienkam, 09/2010, n = 2056

Otvorenosť k účasti na demonštráciách deklarujú častejšie muži (51 %) a ľudia so stredným vzdelaním bez maturity (50 %). Pomocou pri organizácii akcie sú otvorenejší ľudia vo veku 45 - 59 rokov (33 %). Účasť na akciách, ktorých cieľom je zabezpečiť poriadok, je atraktívnejšia pre nezamestnaných (22 %). Aktívne členstvo v radikálnej politickej strane je zaujímavé pre dlhodobo nezamestnaných (26 %) a pre mladých občanov do 29 rokov (19 %).

Celkový názor respondentov na skupiny, združenia a politické strany požadujúce rúzne opatrenia pre riešenia otázok súžitia s problematickými skupinami a národnostnými menšinami má dve roviny intenzity. V prvom prípade ide o „skôr priaznivý názor“, ktorý prejavilo skoro 51 % Slovákov. V druhom prípade ide o silnejší „jednoznačne priaznivý názor“, ktorý sme zistili iba u 21 % opýtaných. Tento „jednoznačne priaznivý názor“ zastávajú predovšetkým dve špecifické rizikové zoskupenia „Účastníci akcií“ alebo „prípadní voliči“ (až 46 % z nich).

Graf 18

"Aký je Váš názor na činnosť rôznych skupín, združení či strán, ktoré otvorene požadujú rôzne opatrenia pri riešení otázok súžitia s problematickými skupinami a národnostnými menšinami v SR?"

Zdroj: SR: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

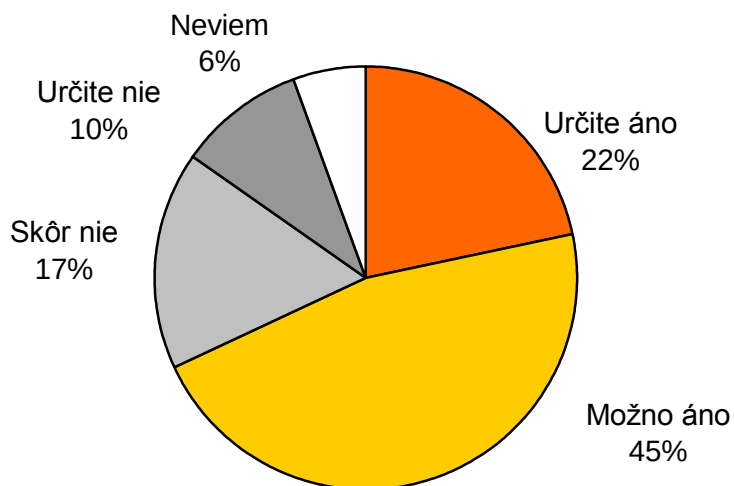
Jednoznačne priaznivý názor (72%) najčastejšie vyjadrujú najmladšie skupiny obyvateľov (15-17 rokov - 84 %) ⁸, študenti (79 %) a manuálne pracujúci (80 %).

K voľickej preferencii politickej strany, ktorá má v programe rôzne opatrenia pri riešení otázok súžitia s problematickými skupinami i národnostnými menšinami, je otvorených 67 % Slovákov. Ako to vidieť z grafu 19 z tohto počtu uvádza iba 22 %, že by určite dalo hlas takejto politickej strane.

⁸ Tento údaj je len orientačný vzhľadom k veľkosti sledovanej skupiny vo vzorke (n = 51).

Graf 19

"Myslíte si, že Vy osobne by ste mohli v nasledujúcich voľbách dať svoj hlas niektorej zo strán, ktorá by vo volebnom programe sľubovala rázne opatrenia pri riešení otázok súžitia s problematickými skupinami a národnostnými menšinami v SR?"

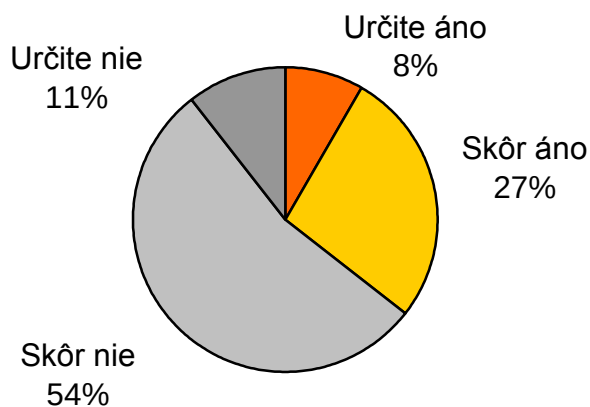

Zdroj: SR: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Pôsobenie extrémistických organizácií vníma dnes ako zásadný problém približne tretina Slovákov (35 %). Z nich iba 8% má pocit, že pôsobenie extrémistických organizácií predstavuje takýto problém v súčasnom období. Ak to však porovnáme s budúcnimi očakávaniami rizika a nebezpečenstva vidíme, že projekcia budúcnosti je významne odlišná.

Graf 20

"Máte pocit, že pôsobenie extrémistických organizácií už dnes v SR predstavuje celkom zásadný problém?"

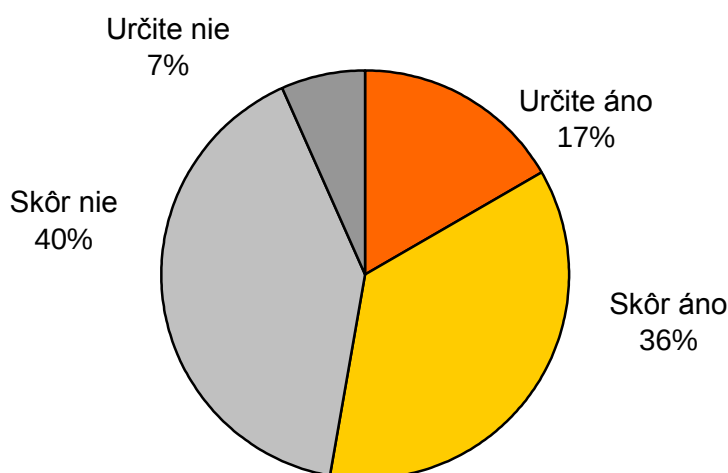

Zdroj: SR: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, /2012, n = 761

Viac než polovica ľudí (53 %) hodnotí pôsobenie extrémistických organizácií ako vážne nebezpečenstvo pre demokraciu v SR skôr s perspektívou do budúcnosti. Rozhodným variantom „určite áno“ volí celkom 11 %, zatiaľ čo rozhodným variantom „určite nie“ iba 8 % opýtaných. Ľudí, ktorí vidia nebezpečenstvo smerom do budúcnosti (53 %), je podstatne viac, než tých, ktorí uvádzajú, že sa stretávajú s nebezpečenstvom vyplývajúcim z pôsobenia extrémistických organizácií už v súčasnej dobe (35 %).

Graf 21

"Vnímáte do budúcnosti pôsobenie extrémistických organizácií ako vážne nebezpečenstvo pre demokraciu v SR?"

Zdroj: SR: ASA: Výskum v rámci národného projektu KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Pôsobenie extrémistických organizácií vnímajú ako vážne nebezpečenstvo pre demokraciu v SR v nasledujúcom období najmä ľudia s vysokoškolským vzdelaním (68 %), odborní pracovníci (69 %) a ľudia s vyšším kultúrnym kapitálom (63 %). Tí respondenti, ktorí spadajú do tzv. rizikových typov z hľadiska ich komplexnejšej otvorenosti ultrapravicovej orientácii, zastávajú najčastejšie názor (14%), že nebezpečenstvo zo strany pôsobenia extrémistických hnutí určite nehrozí. Podvedome tak znižujú nebezpečnosť postojov, ktoré sami zastávajú.

2.6. Pravicový extrémizmus a anómia

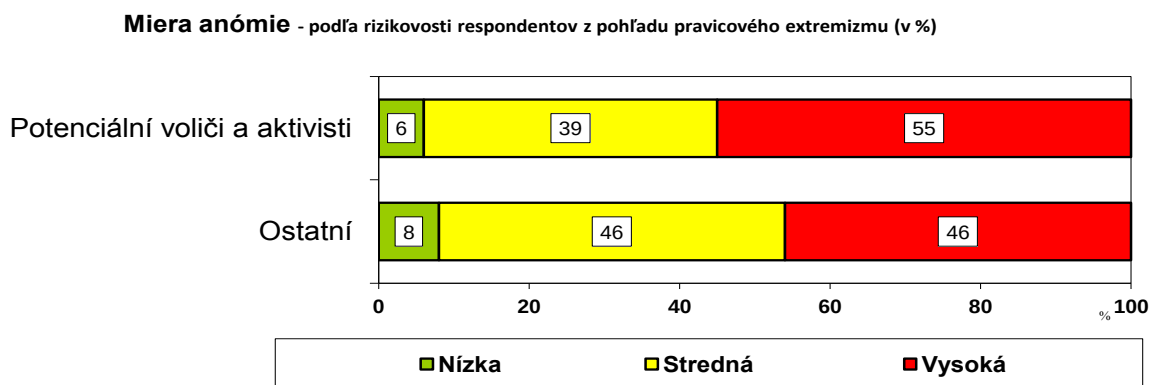
Na objasnenie fenoménu rizikovosti z pohľadu pravicového extrémizmu sa využíva jeho korelácia s anómiou. Pri vyššej anómii sa predpokladá, že rizikové skupiny nechápu súčasný systém fungovania spoločnosti, nerozumejú tomu ako vznikajú a fungujú jej pravidlá a hodnoty a spoločnosť im pripadá dosť nespravodlivá. Z tohoto dôvodu sme v tomto výskume aplikovali výskumne overenú škálu anómie (L. Srole 1956).

Konkrétne sme použili batériu 5 výrokov, na ktoré respondent jednoducho vyslovil súhlas alebo nesúhlas. V našom prípade ide o tieto výroky:

- „Nemá cenu obracať sa na úrady, pretože tie sa o problémy obyčajného človeka príliš nezaujímajú.“,
- „Človek dnes musí žiť iba pre prítomnosť, budúcnosť sa o seba bude musieť postarať sama.“,
- „Nech si hovorí kto chce, čo chce, priemerný človek sa má stále horšie.“,
- „Nie je príliš fér privádzať deti na svet, keď budúcnosť je tak neistá.“,
- „Dnes človek skutočne nevie, na koho sa môže spoľahnúť.“

Súhrnné skóre a jeho kategorizáciu na trojbodovej škále sme dospeli k istej štruktúre slovenskej populácie z hľadiska miery zažívanej anómie. Naše údaje naznačujú, že anómia sa častejšie týka nezamestnaných a dôchodcov.

Graf 22

Zdroj: ASA: KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Miera anómie ukazuje, že na Slovensku súvisí otvorenosť k myšlienkam a aktivitám pravicového extrémizmu s tým ako respondent prežíva anómiu, t.j. odcudzenie spoločnosti, v ktorej žijú.

Zažívaná vyššia miera anómie súvisí aj s vekom. Zistili sme, že až 52 % mladých ľudí do 29 rokov zažíva anómiu vo vyššej miere ako starší ľudia nad 29 rokov (46 %). Táto skutočnosť podporuje a dokreduje závislosť rizikovosti z pohľadu pravicového extrémizmu na veku.

Možno teda konštatovať, že **mladí ľudia sa častejšie stávajú stúpenkami ultrapravicových extremistických skupín okrem iného aj preto, že sa necítia iste pokiaľ sa to týka ich súčasnosti a budúcnosti. Súčasná spoločnosť im pripadá príliš komplikovaná, nezrozumiteľná, ale aj sociálne nespravodlivá.**

Tento záver dokladáme niekoľkými údajmi, ktoré ukazujú, že mladší občania Slovenska do 30 rokov v porovnaní so staršími prejavujú odlišné porozumenie sociálno-politickej situácii,

hodnotia odlišne správanie sa vlády s hľadiska spravodlivosti v oblasti poskytovania dávok a podpory a pochopiteľne sa to odzrkadluje aj v oblasti ich očakávaného demografického propopulačného správania.

Tabuľka 15 Vyznáte sa v súčasnom politickom dianí?

Vekové skupiny	Vyznáte sa v súčasnom politickom dianí?				Spolu Abs. %
	určite áno	skôr áno	skôr nie	určite nie	
Do 30 rokov	1,4%	26,8%	48,6%	23,2%	100,0% (220)
Nad 30 rokov	4,3%	35,9%	47,5%	12,4%	100,0% (541)
Total	3,4%	33,2%	47,8%	15,5%	100,0% (761)

Tabuľka 16 Rozdeľuje vláda dávky a podpory spravodlivo?

Vekové skupiny	Rozdeľuje vláda dávky a podpory spravodlivo?				Spolu Abs. %
	určite áno	skôr áno	skôr nie	určite nie	
Do 30 rokov	0,0%	9,1%	40,0%	50,9%	100,0% (220)
Nad 30 rokov	1,1%	14,6%	43,5%	40,7%	100,0% (540)
Total	0,8%	13,0%	42,5%	43,7%	100,0% (760)

Tabuľka 17 Nakolko je budúcnosť neistá, nie je fér privádzať deti na svet

Vekové skupiny	Nie je fér privádzať deti na svet, budúcnosť je neistá		Spolu Abs. %
	súhlasím	nesúhlasím	
Do 30 rokov	48,2%	51,8%	100,0% (220)
Nad 30 rokov	39,2%	60,8%	100,0% (541)
Total	41,8%	58,2%	100,0% (761)

III. Odporúčania pre mladežnícku politiku a pre vzdelávanie mladých ľudí

3.1. Prvá identifikovaná oblasť

Výskum otvorenosti občanov Slovenska k ideam pravicového extremizmu, identifikoval skutočnosť, že približne 13% respondentov podlieha všetkým ideám ultrapravice a má tendenciu podporovať ultrapravicové strany. Až 71% respondentov zastáva iba niektoré z predložených ideí a majú tendenciu podporiť častejšie *radikálne politické strany*. Nesmieme podceňovať rizikovosť tejto skupiny občanov, aj preto, že je veľmi početná. Môžu to byť v súčasnosti voliči etablovaných parlamentných politických strán, ktoré s dôraznejšou rétorikou vyzdvihujú niektoré pálčivé témy, ale v istom okamihu aj radikálnych ultrapravicových strán.

Túto skutočnosť názorne prezentuje skutočnosť, že v dvoch témach (dimenzie) sa vyskytuje opakovaný alebo intenzívny výskyt sledovaných postojov: nacionálny elitizmus (77 %) anticigánizmus (66 %).

Odporúčanie pre vzdelávacie potreby mládeže

Neformálne vzdelávanie mládeže má na Slovensku veľmi aktuálne úlohy v niektorých tematických oblastiach výchovy k multikulturalizmu. Mladých ľudí tieto oblasti zaujímajú, ale ako sa zdá nemajú dostatočne kvalitné informácie: rasizmus, homofóbia, antisemitizmus.

Väčšina respondentov s príslušníkmi týchto skupín či menšín nemá osobnú skúsenosť. Ide predovšetkým o Židov, Ukrajincov, prisťahovalcov a zahraničných robotníkov, homosexuálov, černocho, narkomanov, skinhedov, Moslimov a anarchistov.

Nakoľko ide predovšetkým o predsudky, ktoré nevychádzajú z reálneho skúsenostného základu, ponúka sa možnosť v systéme neformálneho vzdelávania informačne „narušovať“ ustálené negatívne hodnotenia.

*V oblasti multikultúrnej výchovy sú nevhodné veľké prednášky a semináre. Uplatnenie **fokusových skupín (6-8 členov)** ako nástroja získavania kvalitatívnej vedeckej informácie na explanáciu relevantného spoločenského problému sa v tomto prípade ukazuje aj ako vhodný nástroj neformálneho vzdelávania. Socializačná interakcia členov fokusovej skupiny s moderátorom-expertom na problematiku umožňuje pokročiť pri formovaní nových postojov a názorov založených na nových politických a občianskych vedomostiach. Tento poznatok sa môže uplatniť v príprave neformálneho vzdelávania v multikultúrnej výchove súčasnej mládeže. (Stefančík, R. 2011 ???)*

3.2. Druhá identifikovaná oblasť vzdelávacích potrieb mládeže

K takým jednotlivcom ako sú Vietnamci, bezdomovci, prostitútky, černosí, skinhedi, anarchistí a moslimovia, väčšina ľudí vyjadruje nechť žiť s nimi *trvalo na spoločnom území*. Jasný odpor deklarujú Slováci voči narkomanom a Rómom.

Z celkového počtu ľudí, ktorí sa cítia byť obmedzovaní a obťažovaní inými skupinami (ide o 22%) až 76 % označuje za pôvodcu svojho životného obmedzovania Rómov. Druhou najčastejšie uvádzanou skupinou sú bezdomovci (16 %).

Zatiaľčo odmietavý postoj k mnohým vyššie vymenovaným skupinám je založený na predsudkoch značná časť slovenských respondentov má s nimi negatívnu životnú *osobnú skúsenosť*. Ľudia, ktorí sa cítia byť akokoľvek obmedzovaní a obťažovaní, najčastejšie uvádzajú, že najviac nepríjemným momentom sú krádeže a kšeftovanie (28 %).

Pokiaľ sa zameriame na najčastejšie uvádzanú skupinu, teda Rómov, zistíme, že Rómovia sú častejšie spájaní s krádežami (32 % prípadov), nezamestnanosťou (13 %) a hlukom (12 %). Výraznejší konflikt s členom nejakej menšiny či problémovými skupinami deklarovali mladí ľudia vo veku 15-17 let (31 %).

O napadnutí alebo okradnutí zo strany menšín častejšie hovoria najmä „Účastníci akcií“ a „iba prípadní voliči“, t.j. *spomedzi* nich. (29 %) Vo väčšine prípadov sa jednalo o okradnutie (53 %), ale často sa objavuje aj skúsenosť s fyzickým napadnutím (18 %).

Odporúčanie pre neformálne vzdelávanie mládeže a mládežnícku politiku.

Mladí ľudia majú k menšinovej skupine Rómov odťažitý vzťah na základe negatívnej osobnej skúsenosti. Meniť tento typ znechutenia (napr. osvetová kampaň, vzdelávanie, apod.) bude ťažké práve preto, že vychádza z osobnej skúsenosti. Ak má dôjsť k zmene vnímania skupín v tomto kvadrante, môžu sa meniť hodnoty väčšinovej verejnosti (k multikulturalizmu) iba vtedy ak sa zmení správanie tých menšinových skupín, ktoré ľuďom vadia, (napr. Rómovia).

Z hľadiska rozvíjania nástrojov štátnej mládežníckej politiky v tejto oblasti práce s mládežou na Slovensku v súčasnej situácii možno povedať, že jej cieľovou skupinou nie je iba mládež väčšinovej spoločnosti, ale aj rómska mládež samotná.

Zo strategického hľadiska rozvíjania mládežníckej politiky máme isté vedecké argumenty o tom, že

***edukačné projekty (prednášky a diskusie)** nemôžu zabezpečiť skutočnú zmenu postojov a názorov mladých ľudí z majoritnej spoločnosti.*

***participačné projekty v oblasti práce s mládežou,** ktoré sú zamerané na zmenu životných podmienok a sociálneho správania problémových skupín samotných môžu v konečnom dôsledku meniť aj postoje a názory mládeže majoritnej spoločnosti.*

3.3.Tretia identifikovaná oblasť vzdelávacích potrieb mládeže.

Na základe výsledkov výskumu možno konštatovať, že mladí ľudia sa častejšie stávajú stúpenkami ultrapravicových extremistických skupín okrem iného aj preto, že se necítia komfortne pokiaľ sa to týka ich súčasnosti a budúcnosti, aj preto, že súčasná spoločnosť im pripadá príliš komplikovaná, nezrozumiteľná, ale aj sociálne nespravodlivá.

Naše zistenia sú znepokojujúce nakoľko veľa mladých ľudí sa stotožňuje s nasledujúcimi výrokmí: Nemá cenu obracať sa na úrady, pretože tie sa o problémy obyčajného človeka príliš nezaujímajú.“, „Človek dnes musí žiť iba pre prítomnosť, budúcnosť sa o seba bude musieť postarať sama.“, „Nech si hovorí kto chce, čo chce, priemerný človek sa má stále horšie.“, „Nie je príliš fér privádzať deti na svet, keď budúcnosť je tak neistá.“, „Dnes človek skutočne nevie, na koho sa môže spoľahnúť.“

Odporúčanie pre neformálne vzdelávanie mládeže a mládežnícku politiku.

Mladí ľudia všeobecne majú problémy súvisiace s riešením svojich životných úloh – nájsť si životného partnera a budovať vlastnú domácnosť, ako aj získať primerané vzdelanie a zamestnanie. Spoločnosť musí utvárať mladým potrebné životné podmienky, pričom otázka rovnakého spravodlivého prístupu k životným zdrojom je kľúčovou. Ak takáto politika absentuje rastie medzi marginalizovanou mládežou (bez vzdelania a práce) nespokojnosť a tendencia vnímania menších rozličného typu ako zdroj svojho ohrozenia.

To je oblasť sociálnej, školskej, bytovej, populačnej politiky štátu, ale aj rozvíjaním špecifickej mládežníckej politiky s jej informačným a poradenským servisom.

Napriek tomu je oblasť edukácie k občianstvu na základných a stredných školách a občianských združeniach mládeže dôležitým nástrojom, aby mladá generácia porozumela ako funguje spoločnosť, aké sú pravidlá európskeho demokratického vládnutia, ako môže občan svojou politickou a občianskou participáciou ovplyvňovať svoje životné perspektívy.

Závery

Výsledky reprezentatívneho sociologického výskumu (761 respondentov) otvorenosti slovenskej verejnosti ideám pravicového extrémizmu v roku 2012 potvrdili, že v Slovenskej republike je 4% obyvateľov, ktorí zdieľajú ultrapravicové myšlienky a súčasne prejavili ochotu podporiť svojimi hlasmi vo voľbách politické strany ponúkajúce radikálne riešenie spoločenského problému. Súčasne je na Slovensku aj 7% obyvateľov, ktorí zdieľajú myšlienky charakteristické pre pravicový extrémizmus a sú ochotní podporiť tieto politické strany vlastnou občianskou aktivitou.

Najrizikovejšou skupinou z pohľadu ohrozenia pravicovým extremizmom je najmladšia skupina obyvateľov, ktorá ich podporuje dokonca aj v prípade použitia sily pri dosahovaní riešenia spolunažívania s problémovými skupinami.

Na škále sociálnej vzdialenosti sa zistilo, že pre Slovákov sú zo všetkých skúmaných skupín najbližší Česi a ľudia telesne postihnutí. Voči členom týchto dvoch skupín sú Slováci *otvorení najužšiemu vzťahu*, t.j., väčšina opýtaných by ich prijala do rodiny alebo za priateľov. *Otvorenosť k osobnému kontaktu*, t.j., že by ich väčšina ľudí prijala ako blízkych susedov, deklarujú Slováci voči Nemcom a Maďarom. Väčšiu sociálnu vzdialenosť cítia Slováci voči Židom, Ukrajincom, prisťahovalcom, zahraničným robotníkom a homosexuálom. Aj tieto skupiny však väčšina Slovákov pokladá za seberovných. Tento vzťah sme nazvali ako *otvorenosť k súžitiu v jednom štáte*.

K ďalším skupinám už väčšina Slovákov deklaruje prevažne odmietavý postoj. K takým jednotlivcom ako sú Vietnamci, bezdomovci, prostitútke, černosi, skinhedí, anarchisti a moslimovia, väčšina ľudí vyjadruje nechť žiť s nimi *trvalo na spoločnom území*. *Jasný odpor a požiadavku vysťahovania z krajiny deklarujú* Slováci voči narkomanom a Rómom.

Z celkového počtu ľudí, ktorí sa cítia byť obmedzovaní a obťažovaní inými skupinami (ide o 22%) označuje väčšina za pôvodcu ich obmedzovania Rómov. Druhou najčastejšie uvádzanou skupinou sú bezdomovci. Zatiaľčo odmietavý postoj k mnohým vyššie vymenovaným skupinám je založený na predsudkoch väčšina slovenských respondentov má *osobnú skúsenosť* iba s Rómami. Pokiaľ sa zameriame na najčastejšie uvádzanú skupinu, teda na Rómov, zistíme, že Rómovia sú častejšie spájaní s krádežami, s nezamestnanosťou a s hlukom. Výraznejší konflikt s členom nejakej menšiny či problémovými skupinami deklarovali mladí ľudia vo veku 15-17 let. O napadnutí alebo okradnutí zo strany menšín častejšie hovoria tí naši respondenti, ktorých sme identifikovali ako „účastníci akcií“ a „prípadní voliči“. Vo väčšine prípadov sa jednalo o okradnutie, ale často sa objavuje aj skúsenosť s fyzickým napadnutím.

Ako najčastejšie uvádzaný dôvod toho, prečo sa nedarí účinne čeliť problémovému správaniu Rómov, je podľa obyčajných Slovákov **sociálny systém štátu**, ktorý takéto správanie nepriamo vlastne podporuje. Rizikové skupiny z pohľadu extrémizmu vysvetľujú neúspešnosť riešenia problému Rómov **najčastejšie strachom polície a úradníkov zakročiť**. Tento argument je u rizikovej skupiny najčastejšie menovaným argumentom zo všetkých.

Celkový postoj občianskej verejnosti v hľadaní riešení spolunažívania s problémovými skupinami sa presunul k preferencii „rôznych a radikálnych riešení“. Dôležité je zistenie, že otvorenosť k radikálnym riešeniam sa mení s vekom, tzn. že radikálnejšie riešenia preferujú mladí ľudia o niečo častejšie ako ľudia starší. Verejnosť na Slovensku preferuje radikálne

riešenia predovšetkým formou podpory ultrapravej politickej strany hlasmi vo voľbách a účasťou na pokojnej protestnej demonštrácii. Z toho možno usudzovať, že *rázne a radikálne riešenia sa v predstavách Slovákov spájajú predovšetkým s legálnymi formami artikulácie riešení problémového spolunažívania.*

Z hľadiska formulovania hlavnej hypotézy sociologického výskumu zameraného na problematiku otvorenosti občanov Slovenska k ideám pravicového extrémizmu sme akceptovali konštatovanie, že skupinové aktivity organizovaných extrémistov na Slovensku predstavujú reálnu bezpečnostnú hrozbu pre demokratický vývoj v spoločnosti. Potvrdili sme, že *verejnosť alebo aspoň jej nezanedbateľná časť je k prejavom pravicového politického extrémizmu ľahostajná alebo s nimi dokonca sympatizuje.*

V dokumente vlády SR sa dôsledky tejto tendencie formulujú nasledovne: „V tomto prípade ide o nebezpečný protispoločenský jav, ktorý môže viesť k sociálnym konfliktom a dokonca až k politickej destabilizácii.“ (Konceptia 2011,s.3) Deje sa to predovšetkým preto, že občania majú pocit, že parlamentné demokratické politické strany nedokážu nájsť riešenia integrovania marginalizovaných skupín do sociálneho systému krajiny, nedokážu zabrániť devastácii životného prostredia, zaručiť bezpečnosť občanov a vymožitelnosť práva v prípade priestupkovej a trestnej aktivity Rómov.

Ak v súčasnosti sa vníma ako hlavné nebezpečie pre spoločnosť problémové správanie minoritnej skupiny slovenskej spoločnosti, tak v krátkej budúcnosti sa hlavným nebezpečím môže stať ultrapravica, ktorá dobre organizovaná a dokonca legitimizovaná hlasmi občanov v najbližších regionálnych (VÚC 2013) alebo parlamentných voľbách môže ohroziť piliere demokracie na Slovensku.

Literatúra:

Ako sa máte Mad'ari na Slovensku? / Ladislav Macháček, - Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2011. - 80 s. ; Rozsah 20 cm. - ISBN 978-80-8105-264-4.

Bartoš, F. 2011. Konstrukce škály měřící otevřenost veřejnosti vůči pravicovému extremismu a zjištěná míra sociální distance rizikových skupin (z pohledu ultrapravice) vůči vybraným menšinám. *Sociológia* 2011, Vol. 43 (No. 5: 550-583)

Kluknavská, A. 2012: **Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku (The far right parties in 2012 Slovak parliamentary elections)** *Rexter* –časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu. Vydání: 01/2012 | <http://www.rexter.cz/krajne-pravicove-strany-v-parlamentnych-volbach-2012-na-slovensku/2012/05/04/>

Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014 **Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky** Číslo: KM-OPVA1-2011/002687 Materiál na rokovanie vlády Slovenskej republiky. UZNESENIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY č. 379 z 8. júna 2011

Krajní pravice ve vybraných zemích střední a východní Evropy: Slovensko, Polsko, Ukrajina, Bělorusko, Rusko / Petr Kupka, Martin Laryš, Josef Smolík. - Brno : Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. - Rozsah 268 s. : 2 tab. ; 21 cm Edícia Monografie ; sv. 25. - ISBN 9788021048454 (brož.).

Mareš, M. 2012: Romský extremismus v ČR? Analýza pojmu a možnosti jeho aplikace. In: *Rexter.cz* 02/2012, Aktuální číslo » 11. 11. 2012. <http://www.rexter.cz/romsky-extremismus-v-cr-analyza-pojmu-a-moznosti-jeho-aplikace/2012/11/11/>

Menšinová politika na Slovensku / - Bratislava : Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Kritický štvrťročník 03, 2012 Evidenčné číslo na MK SR EV 4413/11, Rozsah zv. ; 30 cm. - ISSN 1338-4864.

Nociar, T. 2011: Demokracia a tieň totalitarizmu a populizmu. Mládež a spoločnosť 2011, č. 4, ss. 6-72

Občianske vzdelávanie a výchova mládeže k občianstvu / Ladislav Macháček, Ervin Šťava. – 1. vyd. – Bratislava : Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania, 2012. – Rozsah 107 s. ; 29 cm. – ISBN 978-80-970261-7-2.

Openness of the Public to Right-Wing Extremism and Social Distance to Minorities / Bartoš František, - Trnava : Slovak Journal of Political Sciences, Volume 12, 2012, (No. 1: 42-70 s.), University of Ss. Cyril and Methodius, Trnava. – Rozsah 24 cm. – ISSN 1338-3140.

Poláková, E.-Spálová, L.-Szabo, P. 2012: Facebook – nástroj diskriminácie Rómov. *Mládež a spoločnosť* 2012, č. 4, ss. 37-45

Pravicový extrémizmus a radikalizmus v ČR / Miroslav Mareš; fotogr. Radim Štechovský, - Brno : Barrister a Principal, 2003. – ISBN 8086598454.

Roma Youth Action Plan Updated on 22 May 2012 Improving the participation of Roma youth in European policies on Roma and youth to counter the effects of discrimination on young Roma. DDCP-YD/Roma YAP (2012) 1 Strasbourg, 22 May 2012.

Subkultury mládeže : uvedení do problematiky / Josef Smolík. - 1. vyd. - Praha : Grada Publishing, a.s., 2010. - Rozsah 288 s. ; 24 cm. - ISBN 978-80-247-2907-7.

Zpráva o problematice extremismu na území České republiky v roce 2010 a Vyhodnocení plnění koncepce boje proti extremismu pro rok 2010. Ministerstvo vnitra ČR, 2011.